

SUDJELOVANJE HRVATSKE U SAVEZNOJ KOLONIZACIJI
1945—1948. GODINE

Godine 1945. i 1946. dogodilo se u Jugoslaviji jedno od najvećih planskih i organiziranih preseljenja stanovništva — kolonizacija Vojvodine, odnosno, točnije, Bačke, Banata, Srijema i Baranje.¹ U kolonizaciji su sudjelovali seljaci iz svih dijelova Jugoslavije, a budući da je provedena na temelju saveznog zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji, dobila je i naziv savezna kolonizacija.

Kolonizacija je provedena u uvjetima neposredno poslije završetka narodnooslobodilačkog rata, u vrijeme kada je iz zemlje istjeran okupator i ostvareni osnovni uvjeti za radikalne društvene promjene. Jugoslavija je tada bila zemlja velike političke i radne mobilizacije cjelokupnog stanovništva pod vodstvom Komunističke partije, organizacijskog širenja, učvršćenja i zakonskog utemeljenja, nove, u revoluciji stvorene, narodne vlasti. Istodobno, kolonizacija je provedena u uvjetima opustošenih i spaljenih kuća, razorenih tvornica i radionica, teškoća u prehrani stanovništva, borbe protiv još prisutnih otvorenih i prikrivenih snaga kontrarevolucije, napora za međunarodno priznanje i afirmiranje narodnooslobodilačkom borbom postignutih promjena.²

¹ U historiografiji je problematiku kolonizacije Vojvodine, odnosno uopće agrarne reforme i kolonizacije u Jugoslaviji poslije 1945. godine naznačio Branko Petranović u knjigama *Političke i pravne prilike u vreme Privremene vlade DFJ*, Beograd 1964, i *Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji u vreme obnove*, Beograd 1969. Cjelovite podatke o naseljavanju Vojvodine i agrarnoj reformi navodi Vladimir Stipetić u radu »Agrarna reforma i kolonizacija u FNRJ godine 1945—1948«, *Rad JAZU*, 300, Zagreb 1954. Usp. i Tihomir Vlaškalić, »Uticaaj agrarne reforme od 1945. godine na promene u strukturi poljoprivrednih poseda«, *Ekonomski anali*, 6/1958, te Ante Mihletić, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj*, Zagreb 1952. (šapirografirano izdanje). Život kolonista iz Hrvatske u snjesta naseljavanja tema je studije Vladimira Đurića *Najnovije naseljavanje Bačke kolonistima iz Hrvatske*, Novi Sad 1960.

U ovom radu, kao i u nekim dosadašnjim, koristim se pojmom kolonizacija, iako je bilo mišljenja (npr. V. Đurić, n. dj.) da taj pojam za preseljenje stanovništva u Vojvodinu 1945—1948. godine treba napustiti. Smatram da opće značenje pojma kolonizacije, njegova upotreba u zakonskim rješenjima i onodobnoj praksi i u dosadašnjoj literaturi opravdava njegovo korištenje. Dakako, kolonizacija Vojvodine 1945—1948. godine događa se u drugačijim društvenim okolnostima i s drugačijim ciljevima nego prijašnje kolonizacije, pa ima i drugačije stvarno značenje.

² Usp. B. Petranović, *Političke i pravne prilike u vreme Privremene vlade DFJ*, n. dj.; isti, *Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove*, n. dj.; isti, *Istorija socijalističke Jugoslavije*, knj. I, Beograd 1977; Dušan Bilandžić, *Historija SFRJ*, Zagreb 1978.

Pripreme za kolonizaciju i, dakako, agrarnu reformu, započele su mnogo prije završetka narodnooslobodilačkog rata. U organima AVNOJ-a i zemaljskih antifašističkih vijeća prikupljali su nužne podatke i informacije o posjedovnim odnosima. Na primjer, u Uputstvu o radu organa narodne vlasti na obnovi Povjereništva za ekonomsku obnovu NKOK-a od 27. travnja 1944. godine rečeno je da treba prikupljati podatke o stanju ekonomskog života i, između ostalog, podatke o »kolonizaciji i dekolonizaciji, o promjenama nastalim uništavanjem ili seljenjem stanovništva u toku rata«. Radi obrađivanja zemlje, kako bi se osigurala prehrana boraca narodnooslobodilačkog rata i uopće stanovništva, ponekad je još u toku narodnooslobodilačke borbe privremeno dijeljena napuštena i neobrađena zemlja, pa i naseljavani opustošeni i napušteni krajevi.⁴

U Privremenoj vladi Demokratske Federativne Jugoslavije, uspostavljenoj 7. ožujka 1945. godine, postoji već Ministarstvo kolonizacije, a ministar je Sreten Vukosavljević.⁵ Vlada je u Deklaraciji kao neposredni zadatak istakla da treba »u najkraće moguće vrijeme pristupiti rješavanju takvih pitanja kao što su u pogledu seljaka agrarna reforma i kolonizacija, kako bi siromašni slojevi seljaštva dobili na uživanje zemlju s potrebnim inventarom (...)«. U Ministarstvu kolonizacije, Ministarstvu poljoprivrede, a također i u vladinim organima federalnih jedinica razmatrane su mogućnosti provođenja agrarne reforme i kolonizacije te oblikovana načela o njihovom provođenju. To je bio ujedno početak rada na zakonodavnom oblikovanju te problematike.

U razradi načela o agrarnoj reformi i kolonizaciji posebno mjesto pripadalo je aktivnosti Moše Pijade. Njegovo izlaganja na beogradskom radiju 20. ožujka 1945. godine, publicirano i popularizirano i ostalim sredstvima javnog informiranja, imalo je velikog odjeka u javnosti. O agrarnoj reformi i kolonizaciji govorili su Josip Broz Tito, Edvard Kardelj i drugi. Josip Broz Tito, tada predsjednik Privremene vlade DFJ, u govoru u Mladenovcu, 18. lipnja 1945. godine, između ostalog, rekao je da će agrarna reforma biti riješena radikalno, potpuno, kako se to pitanje više ne bi postavljalo. U toku razrade stajališta o provođenju agrarne reforme i kolonizacije osnovno načelo o posjedovanju, dakle i novoj razdiobi zemlje, postalo je geslo da zemlju mogu u vlasništvu imati, odnosno dobiti je samo osobe koju tu zemlju i same obrađuju.⁶

⁴ *Temelji nove Jugoslavije*, Istražio, dao objašnjenja i pripremio za štampu Slobodan Nešović, Beograd 1973, 222.

⁵ Usp. napose s obzirom na Hrvatsku: Marijan Maticka, »Uvjeti i okolnosti za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Hrvatskoj 1945. godine«, *Časopis za suvremenu povijest*, 2/1978, 5—6.

⁶ O djelovanju S. Vukosavljevića kao ministra kolonizacije, poglavito u formuliranju nekih načela o kolonizaciji usp. Nikola L. Gačeša, »Prilog proučavanju uloge Sretena Vukosavljevića u provođenju kolonizacije u Vojvodini posle drugog svjetskog rata, *Istorijski zapisi*, 1/1975.

⁷ *Vjesnik*, 16. ožujka 1945.

⁸ O osnovnim stajalištima Komunističke partije Jugoslavije o seljačkom i agrarnom pitanju usp. Ivan Cifrić, »Komunistički pokret u Hrvatskoj i njegov odnos prema seljaštvu u kontinuitetu: predratno razdoblje — NOB — socijalistička izgradnja«, *Četiri decenije Saveza komunista Hrvatske*, Zbornik priloga znanstvenog skupa u Zagrebu 24—26. studenog 1977, Zagreb 1979, 221—257. O gledištima navedenih rukovodilaca o agrarnoj reformi i kolonizaciji usp. M. Maticka, »Uvjeti i okolnosti za provođenje agrarne reforme i kolonizacije«, n. dj., 7—11. Ovom bih prilikom nadodao, povezano s pitanjem da li zemlju dijeliti u puno privatno vlasništvo ili je kao državnu dati samo na uživanje seljacima, pisanje Lea Matesa o

1. ZAKONSKA OSNOVICA, ORGANI PROVOĐENJA I POSTUPAK ODOBRAVANJA KOLONIZACIJE

Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji izglasan je 23. kolovoza 1945. godine u Privremenoj Narodnoj skupštini DFJ.¹ Zakon je usvojen jednoglasno, iako je bilo, u toku debate u skupštinskim odborima i Privremenoj Narodnoj skupštini, i različitih mišljenja, ponajprije o hitnosti donošenja Zakona, a zatim i o nekim prijedlozima o oduzimanju zemlje od pojedinih kategorija vlasnika i uključivanju te zemlje u zemljišni fond agrarne reforme i kolonizacije.² To, naravno, nije iznenadilo, jer su se u Privremenoj Narodnoj skupštini nalazili i predstavnici građanske, frontovske i izvanfrontovske, opozicije, dakle društvene snage koje su nastojale spriječiti radikalno mijenjanje posjedovnih odnosa. Ipak, nitko nije mogao osporiti potrebu agrarne reforme i kolonizacije i glasati protiv predloženog zakona.

Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji imao je šest dijelova.³ Uz opće odredbe na početku i prijelazne naredbe na kraju, napose je u njemu razrađena eksproprijacija zemljišnih vlasnika i uopće stvaranje zemljišnog fonda, kategorije agrarnih interesenata te postupak provođenja agrarne reforme i kolonizacije. Načelo o pripadanju zemlje samo onima koji je obrađuju postalo je osnovica Zakona i sadržano je u njegovu prvom članu.

Inače, Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji izričito je utvrdio zemlju za kolonizaciju i korisnike kolonizacije. Član 18. odredio je da se izdvoji od zemlje konfiscirane od osoba njemačke narodnosti do 500 000 k. jutara u Bačkoj, Banatu, Srijemu i Baranji za naseljavanje boraca Jugoslavenske armije, dakako, onih boraca koji se za kolonizaciju prijave i ujedno obvežu da će dobivenu zemlju obrađivati zajedno sa svojim obiteljima. Član 19. Zakona također je utvrdio da svaka kolonistička obitelj dobije 8 do 12 jutara obrađive zemlje, a veću su količinu zemlje izuzetno mogli dobiti narodni he-

odnosima Jugoslavije i SSSR-a u prvom poslijeratnom razdoblju: »Najbolje je spomenuti jedan primjer, koji se inače kasnije pojavljuje kao jedno od spornih pitanja, to je agrarni problem. Sovjetski stručnjaci su predlagali, kao i u svim ostalim pitanjima, da se kopira, bez ikakvih odstupanja, sovjetski model. To je značilo da treba svu zemlju nacionalizirati i uvesti kolhoze i sovhoze. Ta mjera je sama po sebi svojevremeno u Rusiji odražavala nepovjerenje prema seljacima i dovela do proširenja pojma kulak na velik broj seljaka i do brutalnih mjera na selu. (...) Pri odbijanju tog savjeta još odučnije je uticala okolnost da je seljaštvo u Jugoslaviji masovno i predano ratovalo na strani narodnooslobodilačkog pokreta. Prema tome, seljaštvo u Jugoslaviji bilo je iz dubine pokrenuto u politički život, a osim toga za zemlju je bilo neophodno da se što brže oporavi poljoprivreda i osigura snabdjevanje zemlje hranom i poljoprivrednim sirovinama. U tim okolnostima, a i na osnovu općeg stanja i mentaliteta našeg seljaka, nacionalizacija i rješavanje agrarnih odnosa po ruskom uzoru bili bi pogubni. Savjeti su bili odbijeni, ali i onoliko koliko su sovjetski stručnjaci uticali u tom pogledu, kao i ono čime su iz sovjetske političke literature bili opterećeni naši kadrovi, učinilo je da je rješavanje tih problema zadalo zemlji u kasnijim godinama velike nedaće (...)⁴ (Leo Mates, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, Beograd 1976, 98).

¹ Usp. *Treće zasjedanje AVNOJ-a i zasjedanje Privremene Narodne skupštine*, 7—26. avgusta 1945. Stenografske beleške, Beograd bez god. izdanja, 247.

² Usp. *Rad zakonodavnih odbora Predsedništva AVNOJ-a i Privremene Narodne skupštine DFJ* (3. IV—25. X. 1945.). Beograd bez god. izdanja, 250—281, i *Treće zasjedanje AVNOJ-a i zasjedanje Privremene Narodne skupštine*, n. dj., 203—247. Osnovne elemente diskusije prikazao je i B. Petranović, *Političke i pravne prilike u vreme Privremene vlade DFJ*, n. dj., 58—59.

³ Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji objavljen je u *Službenom listu DFJ*, 64/28. VIII. 1945.

roji, odnosno članovi njihovih obitelji. No, ni u izuzetnim slučajevima dobivena zemlja nije smjela prelaziti preko 30% od utvrđenog maksimuma. Zakon je zatim u članovima 20, 21. i 22. odredio i razradio osnivanje posebnih invalidskih i dječjih kolonija. U članu 25. utvrđeno je da osobe koje u predviđenom roku ne nasele dobivenu zemlju gube pravo kolonizacije. Ostali članovi Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji podjednako su vrijedili za koloniste kao i za sve ostale agrarne interesente.

U članu 16. Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji utvrđeno je da pravo prvenstva u dobivanju zemlje imaju zemljoradnici bez zemlje ili s nedovoljno zemlje koji su bili borci partizanskih odreda, NOV-a i POJ-a i Jugoslavenske armije, invalidi narodnooslobodilačkog rata i invalidi prošlih ratova, tj. od 1912. do 1918. godine i iz travnja 1941. godine, zatim obitelji i siročad poginulih boraca narodnooslobodilačkog rata, žrtve i obitelji žrtava fašističkog terora. Među borcima imali su prvenstvo stari borci i dobrovoljci."

Član 23. Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji poticao je zajedničku obradu zemlje. Taj je član omogućavao seljacima da pojedinačno dobivenu zemlju mogu grupirati zbog zajedničkog obrađivanja. Uvjet je bio da o tome sklope ugovore najmanje na rok od deset godina. Osobe koje su imale pravo na zemlju mogle su podnositi zajednički, a ne pojedinačne zahtjeve. U tom slučaju trebalo im je dodijeliti kompleks zemlje prema veličini i broju obitelji kao zadružnu imovinu."

Član 24. Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji utvrđivao je da se zemlja dobivena agrarnom reformom i kolonizacijom ne može u roku od 20 godina razdijeliti, prodati, dati u zakup, založiti u cjelini ili djelomice. To je bilo izvjesno ograničenje principa o prelasku zemlje u privatno vlasništvo, jer se prema tom članu dobivenom zemljom nije, mada u određenom vremenskom razdoblju, moglo do kraja raspolagati. No, to je bilo potrebno odrediti kako bi se spriječile špekulacije i u najvećoj mjeri osigurala obrada zemlje.

Prema tome, Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji dao je prilično detaljnu osnovicu za kolonizaciju. Prednost, u biti isključivu mogućnost kolonizacije imali su borci Jugoslavenske armije, odnosno obitelji boraca i žrtve fašističkog terora. Obrazloženo je to na ovaj način: »Očigledno je da pitanje dodeljivanja zemlje agrarnim interesentima i kolonistima nismo mogli postaviti drukčije, nego da se zemlja ima dodeljivati zemljoradnicima koji zemlje nemaju ili je imaju nedovoljno. Pri tome se prvenstvo daje zemljoradnicima borcima Oslobođilačkog rata, novim i starim invalidima, ratnoj siročadi i porodicama poginulih boraca. Ovo se predlaže u uverenju da država time izvršuje jednu svetu obavezu prema onima koji su se žrtvovali za pobjedu narodne stvari i koji će u privrednom životu zemlje pokazati ono isto oduševljenje i požrtvovanost koju su pokazali na bojnopolju.«¹¹ U izvještaju Zako-

¹¹ Nakon donošenja Ustava FNR Jugoslavije 1946. godine, u skladu s članom 6. Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji, nadopunjen je i proširen član 18. istog Zakona, koji je dotad spominjao samo kolonizaciju boraca Jugoslavenske armije (Zakon o potvrdi i izmjenama Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji, *Stužbeni list FNRJ*, 24/22. III, 1946).

¹² Kasnijim izmjenama Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji rok ugovaranja skraćen je na tri godine, a utvrđeno je da sva zadružna domaćinstva imaju suvlasnički udio u zadružnoj imovini (kao bilj. 11).

¹³ *Treće zasjedanje AVNOJ-a i zasjedanje Privremene Narodne skupštine*, n. dj., 514. (Obrazloženje Predloga zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji).

nodavnoj odbora Privremene Narodne skupštine Moša Pijade je rekao: »Mislim da ovo pravo prvenstva ne zahteva u ovoj kući nikakvog objašnjenja. Mi smo svi svesni da naši borci nisu išli u borbu ni za kakvu nagradu. Mi znamo vrlo dobro da je naša vojska bila jedina vojska bez plata, dugo vremena i bez činova, da je ona bila u punoj meri narodna vojska koja je imala jedan jedini cilj: osloboditi svoju zemlju od okupatora i domaćih izdajnika. Prema tome, kada se ovde borcima odužujemo, mi to ne dajemo njima neku nagradu, nego je to priznanje tim borcima zemljoradnicima, priznanje za žrtve, priznanje za ono nesebično požrtvovanje koje su uložili u toku borbe.«¹⁹

U skladu sa Zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji doneseni su i ostali propisi značajni za provođenje agrarne reforme i kolonizacije. U Uredbi o redu prvenstva u dodjeljivanju zemlje razrađuju se i preciziraju odredbe člana 16. Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji.²⁰ U Uredbi je razjašnjeno da se borcima narodnooslobodilačkog rata smatraju i osobe koje su u vezi s partizanskim jedinicama, NOV-om i POJ-om i Jugoslavenskom armijom *aktivno radile protiv neprijatelja u pozadini i na okupiranoj teritoriji*, a također i osobe koje su *na oslobođenoj teritoriji aktivno surađivale s partizanskim odredima*, NOV-om i POJ-om i Jugoslavenskom armijom u borbi protiv okupatora i njihovih pomagača. Uredbom je tako veoma široko utvrđen krug zemljoradnika boraca s pravom prvenstva u dobivanju zemlje. Prvenstvo su među borcima imali dobrovoljci i stariji borci (po godinama kada su stupili u borbu, tj. 1941, 1942. i 1943. godine), zatim porodice takvih boraca, pa invalidi ratova od 1912. do 1918. i iz travnja 1941. godine, žrtve i porodice žrtava fašističkog terora i obitelji takvih žrtava te, napokon, borci iz 1944. i 1945. godine. U Uredbi je zatim utvrđen i redoslijed prednosti u dobivanju zemlje članova obitelji poginulog borca ili žrtve fašističkog terora. Prvenstvo je imala supruge, pa djeca, roditelji, a zatim braća i sestre te ostali članovi kućne zajednice. Dakako, borci žene i muškarci bili su potpuno ravnopravni u dobivanju zemlje. Zemlju nisu mogle dobiti osobe bez biračkog prava.

Za kolonizaciju Vojvodine posebnu je važnost imala Uredba o sprovođenju naseljavanja boraca u Vojvodini.²¹ U Uredbi je, u skladu sa Zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji, određeno da svaka kolonistička obitelj dobije 8 jutara obradive zemlje sa zgradom za stanovanje i pomoćnim zgradama. Obitelji sa pet i više članova dobivale su još po pola jutra zemlje za svakog člana, ali ukupna količina zemlje nije mogla prijeći 12 jutara. Narodni heroji i obitelji poginulih narodnih heroja, oficiri Jugoslavenske armije i obitelji, odnosno kućne zajednice koje su imale više od 12 članova dobivale su 30% više zemlje nego što im je inače pripadalo. Manje količine zemlje, od 4 do 6 jutara, dobivali su kolonisti u blizini gradova, na zemlji podesnoj za uzgajanje poljoprivrednih kultura potrebnih u opskrbljivanju gradskih tržišta. Prednost u dobivanju takve zemlje imali su invalidi narodnooslobodilačkog rata i prošlih ratova. Svaka obitelj dobivala je zemlju u nekoliko čestica, tj. napose oranice, livade, vinograde i ostale kategorije zemlje. U postupku dijeleženja zemlje najprije se određivala ukupna količina zemlje za čitavo naselje, a zatim se po kategorijama zemlja dijelila u individualno vlasništvo. Kolonističkoj obitelji pripadala je u granicama dobivene zemlje okućnica od najviše 1/4 dobivenog zemljišta, ali ne manje od jednog ni više od dva jutra zemlje.

¹⁹ N. dj., 207.

²⁰ Službeni list DFJ, 68/7. IX. 1945.

²¹ Isto, 72/21. IX. 1945.

Okućnica je bila dakako uz kuću odnosno u blizini kuće. Uredba je određivala da u svakom kolonističkom naselju treba ostaviti određen broj kuća i inventara za smještaj i djelovanje raznih seoskih službi. Kuće, zajedno s okućnicom, mogli su dobiti i borci zanatlije. Uredba je propisala da kolonističke obitelji moraju naseliti zemlju u roku do godine dana od primitka odluke, a u protivnom su gubili pravo na kolonizaciju." Uredba je propisivala preseljenje cijelih obitelji. Organi vlasti bili su dužni u najkraćem roku provesti u zemljišnim knjigama novo vlasništvo. U Uredbi je ponovljen rok od 20 godina u kojemu kolonisti nisu smjeli otuđiti zemlju. Isto se tako kolonisti nisu smjeli u tom roku sa zemlje odseliti niti je prestati obrađivati. Uredba je zatim regulirala i neka pitanja iskorištavanja seoskih utrina, uređenja zemlje koje provode vodne zadruge itd. Utvrđeno je da kolonisti imaju pravo besplatnog prijevoza željeznicom ili brodom od mjesta utovara u vlak ili brod do mjesta naseljavanja najbliže željezničke stanice. Vrijedilo je to i za pukućstvo i uopće stvari do 1 000 kg težine i za prijevoz jednog goveda ili konja.

Poslovima kolonizacije Vojvodine neposredno su rukovodili savezno Ministarstvo kolonizacije i Agrarni savjet DFJ. Agrarni je savjet osnovan na temelju Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji. Zakon je, naime, odredio da Agrarni savjet rukovodi, u suglasnosti s Privrednim savjetom, provođenjem agrarne reforme i kolonizacije te da koordinira rad pri donošenju zemaljskih zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji." Za predsjednika Agrarnog savjeta imenovan je Moša Pijade, a za članove Vaso Čubrilović, ministar poljoprivrede, Sreten Vukosavljević, ministar kolonizacije, Maksim Goranović, predsjednik Državne poljoprivredne komisije, koji su po položajima morali biti članovi Agrarnog savjeta, te Filip Lakuš, Vlado Segrt, Bogdan Oreščanin, Jovan Veselinov, Jerko Radmilović, Zdravko Romac, Dimitrije Bajalica, Vančo Burzevski, Milan Brinar i Vljako Begović." Bile su to uglavnom osobe iz Jugoslavenske armije, odnosno odgovorni rukovodioci u saveznim ili republičkim ministarstvima kolonizacije, poljoprivrede i šumarstva.

Agrarni je savjet odmah preuzeo rukovođenje agrarnom reformom i, napose, kolonizaciju Vojvodine. Već 8. rujna 1945. godine osnovao je Glavnu komisiju za naseljavanje boraca Jugoslavenske armije u Vojvodini, odredio njene zadatke i imenovao članove. Glavna je komisija, u skladu s usvojenim planovima, upućivala koloniste u mjesta naseljavanja, raspoređivala zemlju, zgrade, pukućstvo i ostali inventar, brinula se o prehrani kolonista. Zbog ostvarivanja tih zadataka Glavna je komisija osnivala mjesne komisije te, po potrebi, kotarske komisije za naseljavanje boraca Jugoslavenske armije u Vojvodini. Mjesne komisije činila su tri predstavnika doseljenih boraca, jedan predstavnik narodne vlasti kojeg je određivao kotarski narodni odbor i jedan

" Na početku 1947. godine taj je član Uredbe nešto izmijenjen pa je određeno da je naseljenik s obitelji dužan naseliti se u roku od dva mjeseca od priopćenja odluke o kolonizaciji. Onima kojima je odluka priopćena prije 1. siječnja 1947. bili su obavezni naseliti se do 15. ožujka 1947. godine. Isti je rok vrijedio i za koloniste kojima je dvomjesečni rok završavao prije 15. ožujka 1947. godine (*Službeni list FNRJ*, 13/14. II. 1947).

" Vlada DFJ je u skladu s članom 31. Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji donijela 29. VIII. 1945. Uredbu o Agrarnom savjetu DFJ. Uredba je objavljena u *Službenom listu DFJ*, 4. LX. 1945.

" Arhiv Jugoslavije (dalje: AJ), Fond ustanova agrarne reforme i kolonizacije socijalističkog perioda (dalje: 97), 1—1. Pretsjedništvo Ministarskog saveta DFJ, Beograd, 29. VIII. 1945.

predstavnik mjesne uprave poljoprivrednih dobara. Kotarske komisije sastojale su se od jednog predstavnika doseljenika, jednog demobiliziranog ili aktivnog oficira Jugoslavenske armije kojeg je određivalo Ministarstvo narodne obrane i jednog predstavnika rajonske uprave poljoprivrednih dobara. Osi-gurano je tako neposredno sudjelovanje kolonista u poslovima kolonizacije, prije svega, u razdiobi kuća, zemlje i ostalog inventara, dakle poslovima od životne važnosti za kolonističke obitelji.²¹ Inače, predsjednik Glavne komisije za naseljavanje boraca Jugoslavenske armije u Vojvodini postao je Dimitrije Bajalica, potpredsjednik Đuro Jovanović, predstavnik Vojvodine, sekretar Lazar Ercegovac. Predstavnik Ministarstva kolonizacije u Glavnoj komisiji bio je Vančo Burzevski, a Glavne poljoprivredne komisije Vojvodine Dušan Egic. Glavnu komisiju činili su još i predstavnici pojedinih federalnih jedinica, a Hrvatsku je zastupao Dušan Rkman.²²

Agrarni savjet djelovao je do 4. veljače 1946. godine.²³ Tada je došlo do reorganizacije organa koji su rukovodili agrarnom reformom i kolonizacijom. Postalo je, naime, očito da nema više potrebe istodobnog postojanja Agrarnog savjeta, Ministarstva kolonizacije i Glavne komisije za naseljavanje boraca Jugoslavenske armije u Vojvodini. Tako je u veljači 1946. godine usvojen Zakon o osnivanju Komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju pri vladi FNR Jugoslavije.²⁴ Zakon je odredio da se Agrarni savjet pretvori u komisiju, koja je preuzela poslove Agrarnog savjeta i Ministarstva kolonizacije. Vlada FNRJ Jugoslavije bila je ovlaštena regulirati organizaciju i poslovanje komisije. Na temelju toga ovlaštenja vlada je prilično široko odredila zadatke komisije. Određeno je, između ostalog, da komisija u oblasti kolonizacije, osim rukovođenja kolonizacijom boraca, izdaje i upute i naredbe na osnovi Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji, uredba i drugih općih propisa donijetih zbog provođenja toga zakona.²⁵ Predsjednik vlade imenovao je za predsjednika Komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju pri vladi FNR Jugoslavije Krstu Popivodu, za potpredsjednika Dimitrija Bajalicu, a za sekretara Vanču Burzevskog. Članovi komisije bili su i Maksim Goranović, Milan Brinar i Nikola Francetić.²⁶

Komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju pri vladi FNR Jugoslavije i Glavna komisija za naseljavanje boraca u Vojvodini djelovale su do travnja odnosno svibnja 1948. godine, kada su i poslovi oko agrarne reforme i kolonizacije, u svojim osnovnim oblicima dovršeni, prešli u nadležnost Ministar-

²¹ Uredba o osnivanju Glavne komisije za naseljavanje boraca Jugoslavenske armije u Vojvodini, *Službeni list DFJ*, 71/18. IX. 1945.

²² *Borba*, 10. septembra 1945.

²³ Već 10. rujna 1945, dakle odmah poslije osnivanja Glavne komisije za naseljavanje boraca Jugoslavenske armije u Vojvodini, u jednoj predstavi Ministarstva kolonizacije Predsjedniku vlade DFJ izražava se mišljenje o suvišnosti ministarstva (AJ, 97, 2—21). Na poslovima kolonizacije stvarao se relativno velik administrativni aparat, a to je ponekad ometalo operativno ostvarivanje zadataka. Na terenu je dolazilo do ukrštavanja raznih direktiva, što je, dakako, sprečavalo djelotvorno ostvarivanje kolonizacije (AJ, 97, 2—21. Izvještaj Kontrolne komisije pri Pretsjedništvu vlade FNRJ od 18. I. 1946. godine).

²⁴ *Službeni list FNRJ*, 12/8. II. 1946.

²⁵ Uredba o organizaciji i nadležnosti Komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju pri vladi FNRJ, *Službeni list FNRJ*, 15/19. II. 1946.

²⁶ *Borba*, 20. februara 1946.

stva poljoprivrede FNR Jugoslavije, odnosno Glavnog izvršnog odbora Autonomne Pokrajine Vojvodine.²⁴

U Hrvatskoj su poslovi agrarne reforme i kolonizacije najprije bili u nadležnosti Ravnateljstva za kolonizaciju pri Predsjedništvu vlade Hrvatske. Ravnateljstvo je djelovalo do kraja kolovoza 1945. godine kada je, u skladu sa saveznim Zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji, prešlo u sastav Ministarstva poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske.²⁵ Naime, član 29. Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji predviđao je da poslovi agrarne reforme i unutrašnje kolonizacije budu u nadležnosti zemaljskih ministarstava poljoprivrede. Zato je Tomo Ciković, ministar poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske, donio 12. rujna 1945. rješenje o osnivanju VIII. odjela Ministarstva poljoprivrede i šumarstva, tj. Odjela za agrarnu reformu i kolonizaciju. Odjel se dijelio na odsjke: agrarno-pravni, za zemljišni fond agrarne reforme i kolonizacije, za kolonizaciju, za zajednička dobra i pomoć kolonistima te financijski odsjek.²⁶ Inače, za poslove kolonizacije iz Hrvatske u Vojvodinu ministar poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske osnovao je 26. rujna 1945. godine posebnu Komisiju za preseljenje kolonista boraca iz Hrvatske u Vojvodinu. Ta je komisija djelovala u najužoj vezi s Glavnom komisijom za naseljavanje boraca u Vojvodini. Osnovna joj je zadaća bila pomaganje preseljenja boraca i njihovih obitelji. Komisija je izvršila izbor kolonista, raspored mjesta naseljavanja, brinula se o organizaciji prijevoza i opskrbi kolonista u toku putovanja. Komisija je napose trebala paziti da sve kolonističke obitelji imaju potvrde o upisu u biračke popise.²⁷ U komisiju su imenovana dva predstavnika Jugoslavenske armije, od kojih je jedan bio predsjednik, zatim dva predstavnika Ministarstva poljoprivrede i šumarstva koji su vršili dužnosti potpredsjednika i sekretara komisije. U komisiji su zatim bili predstavnici kolonista iz Like, Dalmacije, Hrvatskog primorja, Gorskog kotara, Korduna i Hrvatskog zagorja.²⁸ Komisija je djelovala do 25. veljače 1946. godine. Tada je poslove komisije preuzeo Odsjek za kolonizaciju Odjela za agrarnu reformu i kolonizaciju Ministarstva poljoprivrede i šumarstva.²⁹

U okruzima i kotarima djelovale su posebne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju. Te komisije, napose kotarske, uz pomoć mjesnih odbora agrarnih interesenata obavljale su poslove kolonizacije neposredno na terenu. Osim toga, određeni broj ljudi s terena, budućih kolonista, uključivan je u mjesne i kotarske komisije za naseljavanje u Vojvodini. Rad tih ljudi bio je veoma važan za uspješno provođenje kolonizacije. Stoga je i CK KP Jugoslavije zahtijevao od CK KP Hrvatske da pošalje »sigurne i sposobne« drugove u Vojvodinu koji će raditi na poslovima kolonizacije.³⁰

²⁴ Ukaz o ukidanju Komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju pri vladi FNRJ, *Službeni list FNRJ*, 34/28. IV. 1948; Rješenje o ukidanju Glavne komisije za naseljavanje boraca u Vojvodini, *Službeni list FNRJ*, 46/3. VI. 1948.

²⁵ Arhiv Hrvatske (dalje: AH), Ostavština dr Zdravka Santića (dalje: Z. Šantić), kut. 1. Zaključak Narodne vlade Hrvatske od 30. kolovoza 1945.

²⁶ Isto, kut. 2.

²⁷ Isto.

²⁸ Predsjednik Komisije bio je Nikola Kličković, potpredsjednik Nikola Rapačić, a sekretar Petar Sudžuković (Isto).

²⁹ AJ, 97, 9–61. NR Hrvatska, Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva, Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju, Godišnji izvještaj o radu na provedbi agrarne reforme i kolonizacije (12. IX. 1945–30. X. 1946), str. 57.

³⁰ Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske (dalje: A-IHRPH), CK SKH, kut. 1, II-2. Brzjav CK KPJ — CK KPH, 29. VIII. 1945.

Već u toku prve polovice kolovoza 1945. godine, dakle u vrijeme kada je Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji bio još u postupku donošenja, narodni odbori upućivali su proglase borcima Jugoslavenske armije, obiteljima žrtava fašističkog terora, invalidima narodnooslobodilačkog rata i uopće siromašnim seljacima i pozivali ih da se prijave za kolonizaciju. Molbe su, uz ime i prezime, starost i zanimanje podnosioca, trebale sadržati i podatke o broju članova domaćinstva, njihovoj starosti, sudjelovanju u narodnooslobodilačkoj borbi, opis i vrijednost imovine te, napokon, i kraj u koji su željeli biti kolonizirani. Bilo je naglašeno da će zemlju dobiti samo oni koji će je i sami obrađivati.²⁴ Nakon prihvaćanja Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji normiran je i usklađen sa zakonskim odredbama postupak oko odobravanja molbi. Podnosioci su molbe, tj. već pripremljene formulare s nabrojanim podacima, morali ispunjavati u dva primjerka te s potvrdom o biračkom pravu i uvjerenjem o demobilizaciji predati kotarskim komisijama za agrarnu reformu i kolonizaciju. Te su komisije, s mišljenjem o pozitivnom odnosno negativnom rješenju, preko okružnih komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju, molbe dostavljale u Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva. Tu su molbe ponovo razmatrane u Komisiji za preseljenje boraca u Vojvodinu, odnosno u Odjelu za agrarnu reformu i kolonizaciju. Odabrane molbe zatim su dostavljane Ministarstvu kolonizacije u Beograd, a kasnije Komisiji za agrarnu reformu i kolonizaciju pri vladi FNR Jugoslavije. Ti su organi donosili konačnu odluku o kolonizaciji. Ipak, smatralo se da u najvećem broju slučajeva treba uvažavati mišljenja s terena, tj. kotarskih i okružnih komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju. Tako se na najbolji način mogao osigurati pravilan izbor kolonista uvidom u stvarne prilike u kojima su živjeli podnosioci zahtjeva za kolonizaciju.²⁵ Ostali organi ponajviše su pazili na zakonitost i pravilnost provođenja postupka odobravanja molbi. Postupak podnošenja i odobravanja molbi za kolonizaciju trebalo je strogo poštovati da bi se spriječilo stvaranje nesređenih situacija i nezadovoljstva na terenu, svelo na najmanju mjeru svojevoljno odlaženje u Vojvodinu te naknadno podnošenje molbi što je, u određenoj mjeri, značilo stavljanje pred gotov čin organe koji su o kolonizaciji odlučivali. Naime, izbjegavanje redovnog postupka odobravanja kolonizacije, prije svega nastojanje da se dozvola za preseljenje pribavi neposredno u Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske ili, još češće, Ministarstvu kolonizacije u Beogradu ozbiljno je moglo narušiti pravilan izbor kolonista. Problem nije bio u tome što obitelji koje su zaobilazile redoviti postupak ne bi ispunjavale osnovne uvjete za koloniziranje, već što su postojale i obitelji još slabijih životnih uvjeta.²⁶ Dakako, zato se većinom moralo poštovati mišljenje o mogućim kolonističkim obitelji koje bi dala sredina u kojoj su te obitelji i živjele.

2. PLANOVI I RITAM OSTVARIVANJA KOLONIZACIJE

Agrarni je savjet na sjednicama 3. 4. i 8. rujna 1945. godine utvrdio planove federalnih jedinica u naseljavanju Vojvodine, tj. svaka je federalna jedinica dobila pravo naseljavanja određenog broja obitelji. Hrvatska je stekla

²⁴ *Vjesnik*, 18. kolovoza 1945. Proglas Gradskog narodnog odbora u Zagrebu.

²⁵ A-IHRPH, CK SKH, kut. 12. Zapisnik sa sastanka organizaciono-instruktor-skog odjeljenja, 3. III. 1946.

²⁶ Isto, kut. 10. Izvještaj Okružnog komiteta KPH za Liku, 28. II. 1946.

pravo naseljavanja 9 000 obitelji, Bosna i Hercegovina 12 000, Crna Gora 7 000, Srbija bez Vojvodine 6 000, Vojvodina 6 000, Slovenija 3 000 i Makedonija 2 000 obitelji. Utvrđeni planovi naseljavanja federalnih jedinica raspoređeni su tako da je Banat naseljavalo 16 500 obitelji, i to 3 000 iz Slovenije, 2 000 iz Makedonije, 3 000 iz Srbije i 8 500 iz Bosne i Hercegovine. U Bačku je trebalo doći 20 000 obitelji, i to 7 000 iz Crne Gore, 7 500 iz Hrvatske, 3 000 iz Bosne i Hercegovine i 2 500 iz Srbije. Baranja je određena za naseljavanje 1 000 obitelji iz Hrvatske. U Srijem je u prvom redu trebalo naseliti obitelji iz Srijema, a zatim iz susjednih kotara Bosne i Hercegovine (500 obitelji) i Srbije (500 obitelji) te u dio Srijema koji je pripadao Hrvatskoj 500 obitelji iz Hrvatske. Staropazovački i zemunski kotar naseljavali su borci invalidi i obitelji boraca gardijskih jedinica Jugoslavenske armije. Borci iz Vojvodine dobili su pravo naseljavanja u mjestima rođenja, odnosno, po traženju, u ostalim mjestima Banata, Bačke ili Srijema.* Prema tome, kolonističke obitelji iz Hrvatske naseljavale su Bačku, a zatim Baranju i Srijem.

Utvrđenih 9 000 kolonističkih obitelji iz Hrvatske trebalo je razdijeliti po pojedinim okruzima, odnosno regijama u Hrvatskoj. Smatralo se, u skladu s uvjetima koje je propisao Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji te Uredba o redu prvenstva i Uredba o naseljavanju boraca u Vojvodini, da u kolonizaciji ponajprije sudjeluju seljaci iz Like, Dalmacije, Korduna, Gorskog kotara, Hrvatskog primorja i Hrvatskog zagorja. To su bili u ratu većinom opustošeni krajevi u kojima je bio veliki broj prvoboraca, a koje je inače obilježavala agrarna prenapučenost. Prvobitno je bilo predviđeno da se od 9 000 obitelji kolonizira 5 500 hrvatskih i 3 500 srpskih obitelji iz Hrvatske.⁷ Cjelokupno predviđena kolonizacija od 9 000 obitelji najprije je bila raspoređena tako da je Lika dobila pravo preseljenja 3 000 obitelji, Dalmacija 2 500, Kordun 1 600, Gorski kotar 1 000, Hrvatsko primorje 600 i Banija 300 obitelji.⁸ Dakako razdioba planirane kolonizacije po okruzima izvršena je prema utvrđenim kriterijima. Osim broja prvoboraca i opustošenosti pojedinih krajeva u ratu, ocjenjivala se i agrarna napučenost, perspektive industrijskog razvoja i mogućnosti nadiobe zemljom agrarnih interesenata u njihovim područjima.⁹

* AJ, 97, 1—2. Rešenje o mestima u kojima će se naseliti borci u Banatu, Bačkoj, Baranji i Sremu na zemlji konfiskovanoj od lica nemačke narodnosti, Beograd, 8. IX. 1945.

⁷ A-IHRPH, CK, SKH, kut. 5. Zapisnik sa sjednice CK KPH, 11. IX. 1945. Izlaganje Moše Pijade.

⁸ AJ, 97, 2—24. Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske, Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju Glavnoj komisiji za naseljavanje boraca u Vojvodini, 30. XI. 1945.

⁹ AJ, Fond Saveta za poljoprivredu i šumarstvo vlade FNRJ (dalje: 4), 22—233. Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske, Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju, Kratki izvještaj o stanju provedbe agrarne reforme i kolonizacije, Zagreb, 11. VIII. 1946. U razdoblju neposredno poslije završetka narodno-oslobodilačkog rata bile su razmjerno česte promjene u administrativno-teritorijalnoj podjeli NR Hrvatske. Osnovna je podjela bila na kotare, okruge i oblasti. Do 1948. godine učinjene su znatne izmjene u pojedinim teritorijalnim jedinicama, a 26. lipnja 1947. Zakonom o administrativno-teritorijalnoj podjeli NR Hrvatske ukinuti su svi okruzi. Oblasni narodni odbor za Dalmaciju još je neko vrijeme postojao. Okruzi su obuhvaćali tradicionalne geografsko-privredne cjeline i nazivani su po sjedištima uprave ili ustaljenim nazivima regija. U ovom je radu uglavnom preuzeta podjela i nazivi iz izvornih dokumenata koja se u osnovi temelji na podjeli NR Hrvatske na okruge. Budući da su neke cjeline ipak šire od samo jednog okruga (npr. Hrvatsko zagorje je obuhvaćalo u biti okrug Varaždin i okrug Za-

Zanimanje za kolonizaciju Vojvodine bilo je različito u pojedinim dijelovima Hrvatske. Najviše je odaziva bilo u Lici. I prije Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji pravljene su tamo planovi o kolonizaciji oko 5 000 obitelji, tj. 25 000 osoba. Trebalo je od toga biti 3 750 srpskih i 1 250 hrvatskih obitelji.* Raspoloženje za kolonizaciju bilo je značajno i na Kordunu. Posebno zanimanje pokazivali su stanovnici srpskih sela u okrugu.⁴ Na Baniji je izražavano mišljenje da zbog smanjenja broja stanovnika kao posljedice ratnih stradanja, a zatim stvaranja zemljišnog fonda od napuštene, zaplijenjene i ekspropriirane zemlje te njegovom raspodjelom banijski seljaci mogu dobiti dostatno zemlje. Zato ni pripreme za kolonizaciju nisu bile odmah izvršene i tek u listopadu 1945. godine počeo je ozbiljniji rad na prikupljanju molba za kolonizaciju. Tada je, međutim, odaziv bio veći nego što se pretpostavljalo.⁵ U Dalmaciji, kao i u Lici, pripreme za kolonizaciju započele su također prije Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji. I tu su prve procjene o broju obitelji koje treba kolonizirati bile izrazito velike. Prema nekim mišljenjima trebalo je kolonizirati 20 000 do 23 000 obitelji, a prema umjerenijim gledištima oko 15 000 obitelji.⁶ No, raspoloženje među stanovništvom nije pratilo te procjene. Inače, najviše zanimanja za kolonizaciju pokazivali su seljaci u selima Dalmatinske zagore. Relativno slabo zanimanje za kolonizaciju bilo je u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju. U Hrvatskom zagorju seljaci su također pokazivali manje zanimanja za kolonizaciju nego što se očekivalo. Ostali dijelovi Hrvatske za saveznu kolonizaciju, tj. kolonizaciju Vojvodine nisu dolazili u obzir. Njihove agrarne probleme trebalo je rješavati agrarnom reformom i unutrašnjom kolonizacijom, odnosno drugačijim mjerama ekonomske politike.

U cjelini, zanimanje za kolonizaciju bilo je u Hrvatskoj veliko. Do početka prosinca 1945. godine ukupno je predloženo 23 965 molba Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske. Najviše je molba, tj. 6 815 ili 28,43% od ukupnog broja molba pristiglo iz Like. S Korduna je stiglo 4 829, odnosno 21,15% svih molba, a iz Dalmacije 4 533 ili 18,91% od ukupno pristiglih molba. S Banije je bilo 2 038 (8,50%) molba, iz Hrvatskog zagorja 1 312 (5,47%), Gorskog kotara 1 021 (4,26%), Zagreba 903 (3,76%), Hrvatskog primorja 580 (2,42%) i ostalih krajeva 1 934 molbe, odnosno 8,07% svih podnijetih molba.⁷ Smatralo se da od ukupno primljenih molba oko 12 500 podnositelaca zadovoljava i najoštrije izražene uvjete za kolonizaciju.⁸

greb, Dalmacija je bila oblast), u tekstu su upotrebljavani i pojmovi regija, kraj, područje. Naziv područje uvrstio sam i u tablice učinjene za ovaj rad. Moguće spajanje podataka (npr. Gorski kotar i Kordun) ili znatnije prostorno odstupanje od onog što ustaljeni nazivi regija podrazumijevaju posebno sam naznačio.

* A-IHRPH, CK SKH, kut. 1. Brzovav Okružnog komiteta KPH za Liku, 17. VII. 1945.

⁴ Isto, kut. 2, HI/1. Karlovački okružni komitet KPH — CK KPH, 3. XII. 1945.

⁵ Usp. *Vjesnik*, 13. kolovoza 1945. (Pitanje kolonizacije naroda Banije ne postoji) i A-IHRPH, CK SKH, kut. 2, III/1. Okružni komitet KPH Banije — CK KPH, 10. X. 1945.

⁶ A-IHRPH, CK SKH, kut. 2, III/1. Oblasni komitet KPH za Dalmaciju — CK KPH, 13. VII. 1945.

⁷ AH, Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske (dalje: MPŠ), svež. 105. Izvještaj o kolonizaciji, 13. XII. 1945. Izvještaj sadrži apsolutne brojke, a postotke sam izračunao.

⁸ AJ, 97, 2—19. Zapisnik sa sastanka delegata — rukovodioca kolonizacije federalnih jedinica koji je održan u Ministarstvu kolonizacije FNRJ u Beogradu dana 15. XII. 1945. godine.

Dakako, zanimanje za kolonizaciju i broj podnesenih molba u pojedinim krajevima Hrvatske uvjetovali su i određene promjene u već utvrđenim planovima preseljenja. Osim toga, ako se željelo izvršiti kolonizaciju iz svih navedenih krajeva, i primjena kriterija pri odabiranju kolonističkih obitelji morala se prilagođavati prilikama u pojedinim područjima. Očito je selekcija molba u Lici i na Kordunu bila oštrija nego u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju. Npr. iz Gorskog kotara bilo je predviđeno preseljenje 1 000 obitelji a pristiglo je oko 1 000 molba. U Hrvatskom primorju pristiglo je ukupno oko 600 molba, a od toga je tek 300 bilo boračkih, iako je za kolonizaciju bilo planirano 600 obitelji. Zbog svega toga došlo je do izmjena u planiranom broju kolonističkih obitelji iz pojedinih dijelova Hrvatske. Prema novom rasporedu Lika je dobila pravo preseljenja 2 900 obitelji, Kordun 2 200, Dalmacija 2 000, Gorski kotar 600, Banija 500, Hrvatsko zagorje 400, Hrvatsko primorje 300 i ostali okruzi 100 obitelji.* Osjetno je smanjen broj kolonističkih obitelji iz Dalmacije, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, a povećan s Korduna, Banije i Hrvatskog zagorja. Kasnije je još dolazilo do manjih izmjena u kvotama pojedinih regija, ali uspostavljeni odnosi nisu se više bitno mijenjali.** Naravno, promjene u regionalnom rasporedu kolonističkih obitelji pridonijele su da ni nacionalni sastav kolonističkih obitelji nije ostao u zamišljenim granicama.***

* Kao bilj. 38.

** Kao bilj. 31. Tablica II.

*** Nacionalnost kolonističkih obitelji nije bila kriterij za kolonizaciju. Neki planirani odnosi između hrvatskih i srpskih kolonističkih obitelji nisu se mogli ostvariti. Naime, postradalost pojedinih krajeva, privredne prilike i odaziv za kolonizaciju uvjetovali su da je u Vojvodinu kolonizirano više srpskih nego hrvatskih obitelji. Cjeloviti podaci nisu mi poznati. Inače, bilo je diskusija oko nacionalnosti kolonista. Tako je Franjo Gaži, potpredsjednik Narodne vlade Hrvatske, 6. listopada 1945. godine pisao, među ostalim, Frani Frolu, saveznom ministru pravosuđa: »Drugovi Maslić, predsjednik glavnog narodnog odbora u Vojvodini i Jerko Zlatarić traže, da se u pitanju kolonizacije seljaka u Vojvodini postupi hitno i energično od strane naše vlade i odmah pošalje jednog vrsnog stručnjaka u pitanjima kolonizacije sa jednim članom vlade, koji bi se tamo energično založili, da se područje za kolonizaciju Hrvata proširi. Hrvati u Vojvodini smatraju da je ono područje, koje je dosad određeno premaleno tj. da napuštenih njemačkih imanja nema toliko, koliko bi trebalo za Hrvate iz Vojvodine i za kolonizaciju onih agrarnih interesenata Hrvata, koji će još preostati iza kako se namire zemljom putem unutrašnje kolonizacije u Hrvatskoj. I, s druge strane smo obaviješteni, da se zbog toga pojavilo nezadovoljstvo među Hrvatima u Vojvodini, jer da se u toj stvari pokazuje premalo energije u zauzimanju sa strane naše vlade. Pošto ovo pitanje zadire u nadležnost Savezne Vlade, molimo Vas, da bi sa svoje strane poradili kod Savezne vlade, da se kolonizaciono područje u Vojvodini za Hrvate proširi, jer bi se time neraspoloženje Hrvata po tom pitanju odstranilo.« Gažijevo pismo dostavljeno je i Pavlu Gregoriću, ministru za Hrvatsku u vladi DFJ. Karakteristično je da F. Gaži uopće ne piše o kolonistima iz Hrvatske i povećanju planiranog naseljavanja za te koloniste, već isključivo o kolonistima Hrvatima i njihovoj kolonizaciji i nezadovoljstvu među vojvodanskim Hrvatima. Sreten Vukosavljević, savezni ministar kolonizacije, upoznat s primjedbama F. Gažija, odgovorio je Frani Frolu 12. listopada 1945. između ostalog i ovo: »Ministarstvo kolonizacije ima na raspoloženju 500 000 k. j. zemlje u Vojvodini na koju ima, prema zakonu, da naseljava borce iz cele Jugoslavije. Na interministerijalnoj konferenciji određeno je za Hrvatsku 9 000 boraca. Hrvatska vlada prikuplja prijave, verificira ih i šalje ovome Ministarstvu. Sve podnesene molbe boraca, koji prema zakonu imaju prava na zemlju, Ministarstvo daje odmah na rad Glavnoj komisiji u Novome Sadu, koja vrši naseljavanje. Mislim da nema ni najmanjeg povoda sumnji da ovo Ministarstvo u ovome pogledu drukće postupi sa borcima koji su Srbi a drukće

Budući da je broj pristiglih molba iz Hrvatske za kolonizaciju bio veoma velik, da su u nekim krajevima bile prisutne tendencije organiziranja masovne kolonizacije, Hrvatska je predložila povećanje broja kolonističkih obitelji s 9 000 na najmanje 10 500 obitelji. Međutim, taj je prijedlog odbijen jer je zahtijevao novu raspodjelu između federalnih jedinica već podijeljenih prava preseljavanja. Osim toga, smatralo se da u Hrvatskoj postoje mogućnosti unutrašnje kolonizacije tako da bi u slučaju redistribucije planiranog preseljavanja i onako imale prednost federalne jedinice koje nisu imale takvih mogućnosti.* Ipak, u srpnju 1946. godine učinjene su neke promjene u utvrđenim planovima kolonizacije federalnih jedinica zbog odustajanja Slovenije da ispuní kvotu od 3 000 kolonističkih obitelji. Njena je kvota smanjena na 1 500 obitelji, a od preraspodjele pripalo je NR Hrvatskoj pravo na kolonizaciju još 500 obitelji.²⁴ Od novodobivenih 500 mjesta najviše je pripalo Dalmaciji i Lici (po 150 mjesta), a zatim Kordunu. U tu je kvotu uključeno i preseljenje sela Goleši (75 obitelji) u kotaru Okučani u Slavoniji.²⁵ Na početku 1947. godine Slovenija se odrekla kolonizacije još 900 obitelji. Ta mjesta, kao i ona koja su dobivena revizijom ispunjavanja planova kolonizacije, ponovo su raspodijeljena i Hrvatskoj je pripalo pravo na preseljenje još 100 kolonističkih obitelji.²⁶ Prema tome, planirana savezna kolonizacija iz Hrvatske iznosila je 9 600 obitelji.

Agrarni je savjet odlučio da se kolonističke obitelji iz Hrvatske naseljavaju u Bačku, i to u kotarima somborskom, apatinskom i odžačkom. U somborskom kotaru kao mjesta naseljavanja određena su sela Krnjaja (kasnije nazvano Kljajćevo) za 700 obitelji, Čonoplja za 600, Bajmok za 350, Stanišić za 1 200, Riđica za 650, Kruševlje za 130, Gakovo za 370, Kolut za 500, Beždan za 300, Bački Breg za 200 i mjesto Sombor za 700 obitelji. U apatinskom kotaru za kolonističke obitelji iz Hrvatske određena su sela Svilojevo za 50, Stapar za 350, Sonta za 600 i Doroslovo za 150 obitelji. U odžačkom kotaru za naseljavanje iz Hrvatske bilo je određeno selo Brestovac za 400 i

sa borcima koji su Hrvati. Ako bi se pokazao i najmanji znak pristrasnosti, molim da u ovom ovo Ministarstvo odmah bude obavješteno. Za svaku federalnu jedinicu određen je posebni reon u Vojvodini. Borci koji su po narodnosti Hrvati dobijaju zemlju u blizini hrvatskih naselja u severnoj Bačkoj. Jedan deo boraca iz Hrvatske, Hrvata, pokazuje težnju da se naseli sa svojim susjedima Srbima borcima iz Hrvatske. Svakome se stavlja na raspoloženje da se naseli kako želi: bilo zajedno sa svojim susjedima, bilo posebno sa Hrvatima. To isto vredi i za borce iz Vojvodine.« Vukosavljević je u nastavku ukazao na neke nejasnoće u pismu F. Gažija i istakao nemogućnost povećanja broja kolonista iz Hrvatske (AJ, 97, 3—30). Usp. o tome i B. Petranović, *Političke i pravne prilike za vreme Privremene vlade DFJ*, n. dj., 64 (Bilo je inicijativa o naseljavanju Gradišćanskih Hrvata (usp. AJ, 97, 3—35), a zatim i kolonizacije Baranje, Baranjcima koji su optirali za Jugoslaviju poslije prvoga svjetskog rata. (Usp. AH, MPŠ, svež. 110. Prepiska S. Vukosavljevića i Miloša Zanka, glavnog tajnika vlade Hrvatske, sa početka siječnja 1946. godine.) No, savezna kolonizacija 1945—1948. godine nije vođena zbog neke nacionalne politike pa stoga nacionalnost kolonističkih obitelji nije bila određujući činilac koloniziranja.

²⁴ AJ, 97, 2—21. Ministarstvo kolonizacije — Predsedništvu Ministarskog Saveta FNRJ, Izveštaj o radu za mesec novembar 1945, Beograd, 22. XI. 1945.

²⁵ Kao bilj. 39.

²⁶ AH, MPŠ, svež. 124. Izveštaj Odjela za agrarnu reformu i kolonizaciju za kolovoz 1946, Zagreb, 2. IX. 1946.

²⁷ AJ, 97, 12—79. Komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju pri vladi FNRJ — Vladi FNRJ, Izveštaj o agrarnoj reformi i kolonizaciji u toku 1946. godine, Beograd, 24. II. 1947.

Filipovo (kasnije nazvano Bački Gračac) za 250 kolonističkih obitelji. Jagodnjak, Darda i sela oko »Belja« u Baranji određena su za naseljavanje 1000 obitelji. U dijelu Srijema koji je razgraničenjem između Hrvatske i Vojvodine, odnosno Srbije pripao Hrvatskoj trebalo je naseliti 500 obitelji, i to uglavnom u selima Sotin, Lovas i Berak.²

Planovi naseljavanja mogli su se ostvarivati samo u ovisnosti o konkretnim prilikama u mjestima naseljavanja. Stoga su, kada je započela organizirana kolonizacija, izvršene i promjene u rasporedu naseljavanja kolonista iz Hrvatske. Novim je planom Agrarni savjet odredio da Ličani naseljuju sela: Prigrevica (350 obitelji), Čonoplja (500), Filipovo (500), Brestovac (800), Apatin (600), Sonta (150) i Doroslovo (100). Za Dalmatince su određena sela Stanišić (1330) i Riđica (670), a za Kordunaše sela Krnjaja (850), Bezdan (200) i Prigrevica (670). Za koloniste iz Gorskog kotara planirano je naseljavanje u Bajmoku (450 obitelji), Bačkom Bregu (50) i Kolutu (500 obitelji).³ Ostali krajevi trebali su dati koloniste za Baranju i Srijem. Krajem 1945. godine predlagalo je Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske neke izmjene plana naseljavanja. Međutim, savezno Ministarstvo kolonizacije ostalo je »pri već utvrđenom rasporedu i planu naseljavanja kolonista iz pojedinih okruga Hrvatske u predviđene reone (sela) Vojvodine. U protivnom bi se unosilo samo nered u već započeti posao.«⁴ No, konačno naseljavanje ipak nije bilo u potpunosti sukladno s planiranim.

Saveznu kolonizaciju, napose naseljavanje Vojvodine moralo se ostvariti brzo i djelotvorno. Zahtijevali su to poljoprivredni radovi, tj. jesenja i proljetna sjetva, a zatim žetva 1946. godine i prilike u krajevima odakle su bili kolonisti.⁵ Zato je određeno da se znatan dio kolonističkih obitelji preseli već u jesen 1945. godine, a ostali u proljeće 1946. godine. Kolonizaciju je u cjelini trebalo dovršiti najkasnije u travnju 1946. godine.⁶ Prema kasnijim planovima Komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju taj je rok utvrđen za travanj 1947. godine, a za naseljavanje novosagrađenih naselja u Vojvodini do proljeća 1948. godine.⁷ Tada je trebala završiti svaka kolonizacija u Vojvodinu.

² Kao bilj. 36.

³ AJ, 97, 1—4. Brzopjav Agrarnog savjeta DFJ — Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske, Beograd, 6. X. 1945.

⁴ AJ, 97, 2—24. Ministarstvo kolonizacije Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske, Beograd, 4. X. 1945.

⁵ U izvještaju o političkim prilikama i o radu vlade u vremenu između III. i IV. zasjedanja ZAVNOH-a Vladimir Bekarić, predsjednik vlade Hrvatske je 24. VII. 1945, između ostalog rekao: »Pojavio se i niz teških problema. Naši pasivni krajevi su gladovali. Mi smo svojevremeno u Lici imali 58 000 gladnih ljudi. Imali smo potrebe za hranom u Primorju, gdje je samo prehrana Rijeke zahtijevala 4 vagona hrane dnevno, gdje je Primorje zahtijevalo 2 vagona dnevno, gdje je Dalmacija gladovala, gdje je Kordun gladovao, gdje čitavi krajevi, čitavi kotarevi nisu imali ni jedne jedine ispravne kuće za stanovanje. Za snabdijevanje svega toga imali smo na raspoloženju 58 kamiona UNRRA-e, 35 kamiona našeg državnog poduzeća i još 50 kamiona izvan toga. S manje od 150 kamiona mi smo trebali taj zadatak svladati. Naravna stvar, da je to bilo nemoguće. Narod je gladovao, narod se snabdijevao kako je sam znao. Lokalni organi su trebali činiti čuda i činili su čuda. U to vrijeme u našoj zemlji nitko nije umro od gladi. Situacija se poboljšala iz dana u dan i ona danas stoji mnogo bolje, tako da ćemo te teškoće svladati« (Četvrto zasjedanje Narodnog sabora Hrvatske — 24—25. VII. 1945 — Stenografski zapisnici, Zagreb 1950, 21).

⁶ Kao bilj. 49.

⁷ AJ, 97, 12—79. Komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju pri vladi FNRJ — Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske, Beograd, 18. IV. 1947.

Međutim, do tada se i zanimanje za kolonizaciju uglavnom smanjilo, a veoma brzo su se mijenjale i društvene prilike u pojedinim krajevima i čitavoj Jugoslaviji. Tako u 1948. godini nema preseljavanja širih razmjera, iako je, dakako, individualnih naseljavanja još bilo.

Od prvobitno planiranih 9 000 kolonističkih obitelji iz Hrvatske željelo se preseliti 5 000 obitelji do kraja 1945. godine, a 4 000 obitelji u prvoj polovici 1946. godine.³ Budući da je Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji usvojen potkraj kolovoza 1945. godine, kolonizaciju je trebalo uzurbano organizirati. U prvim preseljavanjima nije se do kraja poštovala ni propisana procedura, ponajviše u pogledu konačnog rješavanja molba. Kolonisti su, naime, kretali na put i prije nego što su imali pojedinačna pismena rješenja, a u početku nisu imali ni zajednička. Tako su prvi transporti kolonista, koji su krenuli brzo poslije usvajanja Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji, nazvani »partizanski«, a zatim su slijedile tzv. »regularne ture«, tj. transporti kolonističkih obitelji sa, prema propisima, riješenim molbama za preseljenje.⁴

Organiziranje kolonizacije nailazilo je na znatne teškoće. U doba neposredno poslije završetka rata ceste i željezničke pruge velikim dijelom nisu još bile osposobljene za promet. Istodobno nije bilo ni dovoljno prijevoznih sredstava: kola, kamiona, željezničkih vagona. Prema planovima dostavljenim Direkciji državnih željeznica trebalo je osigurati 2275 vagona za prijevoz kolonista iz Hrvatske.⁵ Bila je to, dakako, ukupna količina vagona potrebna za prijevoz 9 000 kolonističkih obitelji pod uvjetom da se u svaki vagon ukrca četiri obitelji s predviđenom prtljagom i stokom, tj. 1 000 kg prtljage i jedan komad krupne stoke. Budući da svi kolonisti nisu pošli u kolonizaciju istodobno, nije ni trebalo odmah nabaviti sve wagone. No, teškoće u osiguranju željezničkih vagona bile su i onako vrlo velike. Željeznički vagoni, kojih i nije bilo mnogo, bili su potrebni i za prijevoz hrane, pošiljki Unre, demobiliziranih boraca Jugoslavenske armije itd.

Za prijevoz kolonista bile su određene posebne stanice ukrcavanja i stanice iskrcavanja. Kolonisti su dolazili iz svojih sela do većih naselja, odnosno tih stanica pješice, kolima, kamionima, ponajviše uz pomoć Jugoslavenske armije.⁶ Kolonisti iz Dalmacije dijelom su se prevozili i morskim putem. Željezničke stanice ukrcavanja bile su u Bakru, Plaškom, Josipdoku, Generalskom Stolu, Vrginmostu, Karlovcu, Ogulinu i drugim mjestima, ovisno o osposobljenosti pojedinih dijelova željezničke pruge i blizine kolonista željezničkim stanicama. Stanica iskrcavanja za koloniste koji su dolazili vlakovima bila je uglavnom u Novom Sadu. Najveći dio kolonista putovao je prugom Zagreb — Beograd, ali je dio kolonista, zbog rasterećenja te pruge, putovao i podravskom prugom, tj. preko Koprivnice i Osijeka. Ti su kolonisti dolazili vlakovima do Dalja, a zatim su ih kamionima prevozili u Bogojevo i mjesta naseljavanja.⁷

³ Kao bilj. 45.

⁴ Kao bilj. 44.

⁵ AJ, 97, 3—36. Potreba vagona u svrhu kolonizacije, Zagreb, 10. X. 1945.

⁶ Pomoć Jugoslavenske armije u provođenju kolonizacije bila je velika. Od početka kolonizacije Jugoslavenska armija pomagala je preseljenje kolonista konjima, kolima, kamionima i drugim prijevoznim sredstvima. Pomoć Jugoslavenske armije bila je potrebna prilikom pretovara kolonista, u osiguranju sigurnosti kolonističkih transporta, sanitetskoj službi itd. Usp. AJ, 97, 3—36. Ministarstvo kolonizacije — Ministarstvu narodne odbrane DFJ, Beograd, 29. VIII. 1945.

⁷ Kao bilj. 44.

Budući da je preseljenje od matičnog sela do mjesta naseljavanja bilo dugotrajno, morala se u toku prijevoza voditi posebna briga o kolonistima, njihovoj sigurnosti, prehrani i zdravstvenim uvjetima. Na putu kojim su prolazili kolonisti organizirane su posebne prihvatne stanice. Tako je bilo npr. u Bakru, Splitu, Zagrebu, Osijeku i drugim mjestima uz željezničku prugu, odnosno u mjestima gdje se vršilo prekrćavanje kolonista s jednog u drugo prijevozno sredstvo. Svrha je tih prihvatnih stanica bila u pružanju raznovrsne pomoći kolonistima, prije svega pripremanju toplih jela, pružanju medicinske pomoći i ostalom. U prihvatnim je stanicama kolonistima najčešće dijeljena topla juha ili grah s rezancima. Djeca i nemoćni dobivali su toplo mlijeko i ponekad voće. Uvijek se nastojalo osigurati dostatnu količinu kruha. Liječnici i bolničari koji su pratili kolonistički transport odnosno dežurali u prihvatnim stanicama raspolagali su sa potrebnim kirurškim priborom, lijekovima i ostalim sanitetskim materijalom potrebnim za hitne intervencije. Prije ukrcavanja kolonista u vagone odnosno u toku prijevoza vršena je i dezinfekcija kolonista kako bi se spriječila pojava i širenje zaraznih bolesti, naročito pjegavog tifusa. No, kolonisti su često odbijali dezinfekciju jer su smatrali da uništava odjeću i obuću. Osim toga nisu se željeli svlačiti i kupati u grupama u posebnim dezinfekcijskim vagonima. Stoga su se sve više upotrebljavali prašci, napose DDT, a zaprašivani su ljudi, odjeća i željeznički vagoni. Osnovane su u tu svrhu i posebne ekipe u Splitu, Sušaku, Karlovcu i Zagrebu.⁴

Kolonistički transporti trebali su prevoziti koloniste u kompozicijama od 50 vagona. Veze su između stanica ukrcavanja i stanice iskrcavanja morale biti direktne, tj. bez prekrćavanja kolonista u toku putovanja.⁵ Dakako, to se nije odnosilo na prijevoz kolonista od njihovih sela do stanica ukrcavanja i na prijevoz od stanice iskrcavanja do mjesta naseljavanja.

Prvi transport kolonista iz Hrvatske za Vojvodinu krenuo je 27. rujna 1945. godine s kolonistima iz kotara Titova Korenica za Bački Brestovac i Filipovo. U transportu se nalazilo 285 obitelji. Iz svojih su sela s pokretnom imovinom koju su posjedovali na razne načine, pješice, kolima, kamionima, dolazili do Gospića. Od Gospića su kamionima prevoženi do željezničke stanice u Josipdolu gdje su ukrcani u željezničke vagone. Ubrzo zatim krenuli

⁴ Isto. Dakako, transporti kolonista nisu prolazili bez nesreća pa i ljudskih žrtava. Za neke koloniste to je bilo prvo putovanje u životu i uopće susret s modernijim prijevozom. Osim toga, putovanja su bila duga i zamorna. Npr. jedan teži nesretni slučaj opisao je 29. listopada 1946. godine Dušan Rabičić, sprovodnik transporta: »Na željezničkoj stanici Popovača, tj. na rampi kompozicija je zaustavljena ne imajući slobodan prolaz u stanicu (...) Kroz nekoliko sekundi voz je ponovo krenuo, jer je dobio slobodan prolaz. U istom momentu oni koji su se skitnuli — među kojima je bilo i žena — potrcali su da se popnu bojeći se da će voz otići a oni ostati. Tom prilikom, *Milić Jeka*, iz sela Visuća, kot. Udbina stara 44 godine, nije uspjela da se popne jer je voz već bio u pokretu. Uhvativši se za pomoćnu stangnu za penjanje nije imala snage da se popne na stepenicu, već je pala pod voz gdje je — kako sam doznao na stanici — ostala mrtva. Ja nisam mogao da intervenišem iz više razloga. Prvo: bio je mrak tj. oko 20 časova; drugo: kompozicija se zaustavila na rampi jer nije imala slobodan ulaz u stanicu; treće: kompoziciju je sačinjavalo 55 vagona; četvrto: kolonisti nisu htjeli da slušaju moje savjete; peto: *Milić Jeka* se je prvi put vozila željeznicom. Ista nije bila u transportu kao kolonista, već se je uvukla u transport navodno da posjeti svoju rodbinu« (AH, MPS, svež. 170).

⁵ A-IHRPH, Republička konferencija SSRNH, kut. 1, III/1. Izvještaj o osnivanju i radu Odljela za agrarnu reformu i kolonizaciju Ministarstva poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske, Zagreb, 23. IX. 1945.

su i ostali transporti s kolonističkim obiteljima iz kotara Titova Korenica i Gračac: drugi 29. rujna, treći 1. listopada i četvrti 3. listopada 1945. godine.“

Polazak prvih transporata kolonističkih obitelji iz Like za Vojvodinu imao je velik odjek u javnosti. Novine su opisivale polazak kolonista, njihov dolazak u Zagreb itd.“ Izvještaj Steve Štikavca, člana Komisije za kolonizaciju Vojvodine, Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske autentični je opis otpremanja prvih transporata iz Like: »Dana 26. IX 1945. krenuo sam na put u Josipdol radi organiziranja transporta kolonista-boraca iz Like. U Josipdolu sam uredio pitanje otpremanja kolonista za prvi transport iz koreničkog kotara, kao i drugi i treći transport iz kotara Gračac. Cijelo vreme provedeno u Josipdolu posvetio sam za pravovremeno i pravilno transportiranje kolonista. Dočekivao sam koloniste, starao se za hranu i opskrbu, za prevoz, zatim provjeravanje molbi, izdavanje putnih objava itd. Iz Josipdola sam otpremio prvi i drugi transport s drugom Tomšićem, dok sam treći sa familijama iz kotara Gračac dopratio u Zagreb. Prilikom organizacije transporta nailazio sam na poteškoće u prevozu, a naročito u dopremi kolonista iz Gospića u Josipdol iz razloga nedostatka saobraćajnih sredstava i udaljenosti, pa su kolonisti stizali sa zakašnjenjem u Josipdol. Poteškoće su se sastojale još u tome, što prihvatna stanica nije bila opskrbljena sa hranom, pa smo morali iz magazina Okružnog NO tražiti brašna i peći kruh za koloniste. U Zagreb sam se vratio 3. X 1945.«“

Kretanje prvih kolonističkih transporata iz Like bio je velik uspjeh nove narodne vlasti. Ubrzo nakon transporata iz Like slijedili su i kolonistički transporti iz ostalih krajeva. Ukupno je u toku 1945. godine organizirano 28 kolonističkih transporata. Najviše ih je bilo iz Like (12) i Korduna (9), zatim i iz ostalih krajeva, tj. po dva iz Dalmacije, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara i jedan iz Hrvatskog zagorja.“

Broj organiziranim kolonističkim transportima preseljenih kolonističkih obitelji, članova obitelji i ritam kolonizacije po mjesecima u 1945. godini prikazani su na tablici 1.“

Tablica 1.

KOLONISTIČKIM TRANSPORTIMA IZVRŠENA KOLONIZACIJA U 1945. GODINI

Mjesec	Preseljeno		Prosječni broj članova obitelji	Udio (%) preseljenih obitelji u ukupnom preseljenju 1945. godine	Udio (%) preseljenih obitelji u prvobitnom planu preseljenja (9000 obitelji)
	obitelji	članova obitelji			
Rujan	329	1 539	4,67	8,44	3,65
Listopad	882	4 341	4,92	22,62	9,80
Studeni	1 127	6 352	5,63	28,90	12,52
Prosinac	1 560	7 132	4,57	40,02	17,53
Ukupno 1945. g.	3 898	19 364	4,96	99,98	43,30

“ Kao bilj. 31. str. 56. Usp. i AJ, 97, 1—6. Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske — Agrarnom savjetu DFJ, Zagreb, 4. X. 1945.

“ Jelena Radmanović, »Prvi transport kolonista iz Like prošao kroz Zagreb na putu za Bačku«, *Vjesnik*, 29. rujna 1945; Novih 1200 kolonista iz Like prošio je

Val preseljenja kolonista rastao je iz mjeseca u mjesec, a u prosincu 1945. godine, dakle u punoj zimi, preseljeno je najviše kolonista. Osnovni elementi organizacije prijevoza kolonista u transportima po mjesecima u 1945. godine pokazani su na tablici 2.¹¹

Tablica 2.

ORGANIZACIJA PRIJEVOZA KOLONISTA U 1945. GODINI

Mjesec	Broj transportata	Utrošeno vagona	Prosječni broj vagona u transportu	Prosječni broj obitelji u transportu	Prosječni broj obitelji u vagonu	Prosječni broj osoba u vagonu
Rujan	2	51	25,5	164,5	6,45	30,17
Listopad	5	166	33,2	176,4	5,31	26,15
Studeni	8	256	32	140,8	4,40	24,81
Prosinac	13	424	32,61	120	3,67	16,82
Ukupno 1945. g.	28	897	32,03	139,2	4,34	21,58

Kolonistički transporti bili su opterećeni velikim brojem obitelji i uopće ljudi. U prvim transportima, dakle onima koji su polazili ponajprije iz Like, obično se prevozilo po pet, a i više obitelji u jednom željezničkom vagonu, odnosno prosječno oko 28 osoba. Međutim, postepeno su se poboljšavali uvjeti prijevoza kolonista, ali je uspjeh kolonističkog putovanja uvelike ovisio i o disciplini, strpljivosti, snalažljivosti, poletu i zanosu kolonista. Bila je potrebna njihova međusobna solidarnost, spremnost na uzajamno pomaganje i zajednički život kako bi tako velika grupa ljudi sretno stigla do svoga cilja.¹² Dakako, nakon prvoga kolonističkog vala sve više pažnje posvećivalo se što boljoj organizaciji prijevoza kolonista pa i kolonističkim transportima. Osim toga neprestano su se poboljšavale opće prilike u kojima je kolonizacija organizirana, tj. osposobljavale su se ceste, željezničke pruge, vagoni, lokomotive i ostalo pa je i prijevoz kolonista postajao brži i lakši.

Inače, u toku 1945. godine kolonističkim je transportima preseljeno 3898 obitelji, odnosno 43,30% od ukupno planirane kolonizacije iz Hrvatske. To je manje od predviđenih 5 000 obitelji kojih je preseljenje planirano u 1945. godini, ali, zbog teškoća u prijevozu i smještaju kolonista, ostvareni rezultat bio je velik uspjeh. Osim toga u Vojvodini se nalazilo i više od 3898 obitelji

kroz Zagreb na putu u svoj novi zavičaj — u Bačku, *Vjesnik*, 5. listopada 1945; Kad se ujedini plodna zemlja s našim marljivim rukama, *Vjesnik*, 7. listopada 1945; Naši napori ne će poznavati granica radu, kao što ih nisu poznavali u borbi, *Narodni list*, 23. listopada 1945.

¹¹ AH, Ravnateljstvo za kolonizaciju Federalne Demokratske Hrvatske, kut. 3.

¹² Kao bilj. 31. Tablica I. i II.

¹³ Isto. Tablica III. Prosječni broj članova obitelji i relativne odnose naknadno sam izračunao.

¹⁴ Isto. Tablica I. Prosječni broj vagona u transportu, obitelji u transportu, obitelji i osoba u vagonu naknadno sam izračunao.

¹⁵ Umjetničko viđenje, napose atmosfera takvih putovanja uspješno je izražena u filmu »Vlak bez voznog reda« režisera *Veljka Bulajića* snimljenom 1959. godine.

iz Hrvatske. Prema podacima Glavne komisije za naseljavanje boraca u Vojvodini krajem 1945. godine bile su u Vojvodini 4703 kolonističke obitelji iz Hrvatske.⁷ To je bilo 52,25% od ukupno predviđene kolonizacije iz Hrvatske i veoma blizu planom predviđenoj kolonizaciji 5 000 obitelji u 1945. godini.

Podaci o kolonizaciji ostvarenoj kolonističkim transportima u 1945. godini raščlanjeni po regijama, odnosno okruzima Hrvatske prikazani su na tablici 3.⁷

Tablica 3.

**KOLONISTICKIM TRANSPORTIMA OSTVARENA KOLONIZACIJA
U 1945. GODINI PO PODRUČJIMA**

Područje	Planirana kolonizacija	Udio (%) u planiranoj kolonizaciji Hrvatske	obitelji	Preseljeno		Udio (%) preseljenih obitelji u ukupnom preseljenju 1945. g.	Udio (%) preseljenih obitelji u planu preseljenja okruga
				članova obitelji	obitelji		
Banija	500	5,55	—	—	—	—	
Dalmacija	2 000	22,22	390	1 665	10,00	19,50	
Gorski kotar	600	6,66	371	1 926	9,51	61,83	
Hrv. primorje	300	3,33	53	144	1,35	17,66	
Hrv. zagorje	300	3,33	32	112	0,82	10,66	
Kordun	2 200	24,44	1 101	5 601	28,24	50,04	
Lika	2 900	32,22	1 951	9 916	50,05	67,27	
Zagreb	100	1,11	—	—	—	—	
Ostali	100	1,11	—	—	—	—	
Hrvatska 1945. g.	9 000	99,97	3 898	19 364	99,97	—	

Podaci raščlanjeni po okruzima pokazuju da je u 1945. godini najviše kolonista bilo iz Like. Ličani su dali 50,05% od svih dotada koloniziranih obitelji i kolonizirali su 67,27% od ukupnog broja obitelji planiranih za kolonizaciju sa svoga područja. Razmjerno velik udio u kolonizaciji 1945. godine imao je i Kordun (28,24%), koji je ujedno ostvario polovicu predviđene kolonizacije sa svoga okruga. Planiranu kolonizaciju ostvario je uvelike i Gorski kotar (61,83%), iako je sudjelovao s relativno malim udjelom u kolonizaciji 1945. godine. Dalmacija koja je u ukupno planiranoj kolonizaciji iz Hrvatske sudjelovala s 22,22% u 1945. godini kolonizaciju je tek započela. U ostalim okruzima kolonizacija je također na početku, odnosno nije ni počela.

U siječnju 1946. godine, zbog zime pa stoga i povećanih teškoća preseljenja, smanjio se intenzitet kolonizacije. Međutim, već u veljači i ožujku 1946.

⁷ Kao bilj. 52.

⁸ Kao bilj. 31. Tablica II. Za planiranu kolonizaciju vidi bilj. 38. Relativne odnose naknadno sam izračunao.

godine ritam ostvarivanja kolonizacije se ubrzao i do kraja mjeseca ožujka 1946. godine izvršeno je 90,02% od ukupne, kolonističkim transportima organizirane kolonizacije u 1945. i 1946. godini, odnosno 71,2% od ukupno planirane kolonizacije iz Hrvatske.

Broj obitelji, članova obitelji, ritam i ostali elementi kolonističkim transportima ostvarene kolonizacije u 1946. godini dani su na tablici 4.²

Tablica 4.

KOLONISTIČKIM TRANSPORTIMA IZVRŠENA KOLONIZACIJA U
1946. GODINI

Mjesec	Preseljeno		Prosječni broj članova obitelji	Udio (%) preseljenih obitelji u ukupnom preseljenju 1946. g.	Udio (%) preseljenih obitelji u prvobitnom planu preseljenja (9000 obitelji)
	obitelji	članova obitelji			
Siječanj	234	1 014	4,33	7,27	2,60
Veljača	1 015	5 397	5,31	31,55	11,27
Ožujak	1 261	6 333	5,02	39,19	14,01
Travanj	178	558	3,13	5,53	1,97
Svibanj	—	—	—	—	—
Lipanj	52	220	4,23	1,61	0,57
Srpanj	—	—	—	—	—
Kolovoz	17	63	3,70	0,52	0,18
Rujan	88	368	4,18	2,73	0,97
Listopad	209	1 003	4,79	6,49	2,32
Studeni	163	660	4,04	5,06	1,81
Hrvatska 1946. g.	3 217	15 616	4,85	99,93	35,70

Za prijevoz kolonista organizirano je u 1946. godini još 37 kolonističkih transporta. Većina ih je, dakako, bila u prva tri mjeseca, tj. ukupno 25 transporta. Zatim je intenzitet oslabio pa, vjerojatno zbog poljoprivrednih radova, i prestao. Krajem godine, odnosno u listopadu i studenome, dakle nakon završetka poljskih poslova a prije velikih hladnoća, organizirano je još nekoliko kolonističkih transporta. No, bilo je to mnogo manje nego u proljeće 1946. godine.

² Isto. Tablica III. Prosječni broj članova obitelji i relativne odnose naknadno sam izračunao.

Na tablici 5. prikazani su neki podaci o organizaciji prijevoza kolonista transportima u 1946. godini.³

Tablica 5.

ORGANIZACIJA PRIJEVOZA KOLONISTA U 1946. GODINI

Mjesec	Broj transporata	Utrošeno vagona	Prosječni broj vagona u transportu	Prosječni broj obitelji u transportu	Prosječni broj obitelji u vagonu	Prosječni broj osoba u vagonu
Siječanj	3	101	33,66	78	2,3	10,03
Veljača	8	271	33,87	126,87	3,74	19,91
Ožujak	14	330	23,57	90	3,82	19,19
Travanj	3	44	14,66	59,33	4,04	12,60
Svibanj	—	—	—	—	—	—
Lipanj	1	16	16	52	3,25	13,75
Srpanj	—	—	—	—	—	—
Kolovoz	1	5	5	17	3,4	12,6
Rujan	1	38	38	88	2,31	9,68
Listopad	3	52	17,33	69,66	4,01	19,28
Studen	3	52	17,33	54,33	3,11	12,69
Prosinac	—	—	—	—	—	—
Hrvatska 1946. g.	37	909	24,56	86,94	3,53	17,17

Većina kolonističkih transporta u 1946. godini bila je iz Dalmacije (11 transporta), jer je tamo ostalo najviše nepreseljenih kolonističkih obitelji. Zatim su još kolonistički transporti kretali s kolonistima iz Korduna (5), Like (5), Banije (4), Hrvatskog zagorja (4) itd.³ Inače, u 1946. godini smanjio se broj obitelji u kolonističkim transportima i uopće bitno poboljšale prilike u kojima su kolonisti putovali. Nije bilo više vagona u kojima se prevozilo prosječno više od četiri obitelji, a i prosječni broj osoba u vagonu znatno se smanjio. Svjedoči to o većim mogućnostima u pripremanju kolonističkih transporta, ali pokazuje i smanjenje intenziteta kolonizacije.

Podaci o preseljenim kolonističkim obiteljima iz Hrvatske u kolonističkim transportima pokazuju da je u 1946. godini najviše preseljeno obitelji iz Dalmacije. Dalmacija je tako nadoknadila zaostatak iz 1945. godine i uvelike je ostvarila planiranu kolonizaciju sa svoga područja. Banija se također uključila u intenzivnu kolonizaciju u 1946. godini i samo u toj godini izvršila je 82,54% predviđene kolonizacije iz okruga. Naravno, i drugi krajevi Hrvatske, a napose Lika i Kordun, nastavili su s preseljavanjem ostalih kolonističkih

³ Isto. Tablica III. Prosječne brojeve izračunao sam naknadno.

³ Isto. Tablica I. i III.

kih obitelji. Potpunija slika kolonističkim transportima ostvarene kolonizacije po okruzima u 1946. godini prikazana je na tablici 6.²³

Tablica 6.

KOLONISTIČKIM TRANSPORTIMA OSTVARENA KOLONIZACIJA PO PODRUČJIMA U 1946. GODINI

Područje	Planirana kolonizacija	Udio (%) u planiranoj kolonizaciji Hrvatske	Preseljeno		Udio (%) preseljenih obitelji u ukupnom preseljenju 1946. godine	Udio (%) preseljenih obitelji u planu preseljenja iz okruga
			obitelji	članova obitelji		
Banija	550	5,78	454	2 178	14,11	82,54
Dalmacija	2 200	23,15	1 248	5 528	38,79	69,27
Hrv. primorje	300	3,15	42	163	0,74	14
Hrv. zagorje	300	3,15	123	576	3,82	41
Kordun	2 900	30,52	529	2 557	16,44	18,24
Lika	3 050	32,10	642	3 863	19,95	21,04
Zagreb	100	1,05	59	265	1,83	59
Ostali	100	1,05	120	486	3,73	120
Hrvatska 1946. g.	9 500	99,95	3 217	15 616	99,96	

Prema tome, ukupno je kolonističkim transportima u toku 1945. i 1946. godine preseljeno 7115 obitelji s 34 980 članova. Od tih 7115 obitelji u Vojvodinu je preseljeno 6461 obitelji s 32 040 članova, u Baranju 401 obitelj s 1 850 članova i u kotar Vukovar, tj. hrvatski dio Srijema 253 obitelji s 1 090 članova. Ukupno to je bilo 74,89% od planiranog preseljenja 9 500 obitelji. Za prijevoz kolonista organizirano je 65 kolonističkih transporta i utrošeno je 1 806 željezničkih vagona. Najviše transporta bilo je iz Like (17) i Korduna (17), a zatim iz Dalmacije (13).²⁴ Te regije, zajedno s Banijom do kraja 1946. godine uvelike su i ostvarivale planiranu kolonizaciju: Banija 82,54%, Dalmacija 87%, Kordun 69% i Lika 85,01%. Kolonističke obitelji iz Hrvatske prosječno su brojile oko pet članova.

Troškovi kolonističkim transportima izvršene kolonizacije u 1945. i 1946. godini iznosili su za NR Hrvatsku 3 361 142,86 dinara. Od toga su 63% činili troškovi prijevoza kolonista kamionima do željezničkih stanica ukrcajanja, 1% brodovima, a 30% je bila prehrana kolonista i 6% sanitetski materijal utrošen u toku prijevoza kolonista. Troškovi prijevoza jedne kolonističke obitelji iznosili su tako 472 dinara. U tu sumu nisu uključeni troškovi prijevoza željeznicom što je padalo na teret vlade DFJ, odnosno FNR Jugoslavije.²⁵

²³ Isto. Tablica II. Postotke sam izračunao naknadno. U toku 1946. godine došlo je do nove administrativno-teritorijalne organizacije NR Hrvatske i ne postoji više okrug Gorski kotar. Kotari tog okruga uključeni su u okruge Hrvatsko primorje i Kordun (Karlovac). U planiranoj kolonizaciji Korduna iskazana je cijela kvota Gorskog kotara. Tako je postupljeno i s ostalim podacima.

²⁴ Isto. Tablica I.

²⁵ Isto. str. 60.

No, kolonizacija nije išla samo organiziranim kolonističkim transportima. Određen broj obitelji iz Hrvatske nalazio se u Vojvodini od proljeća i ljetnih mjeseci 1945. godine. Zbog obavljanja nužnih poljoprivrednih radova Ministarstvo poljoprivrede DFJ i Uprava narodnih dobara preko Odbora za sjetvu i Jedinstvenih radničkih sindikata organizirala je do ljeta 1945. privremeni dolazak radne snage u Vojvodinu. Međutim, uspostavom željezničkog saobraćaja na pruzi Zagreb — Zemun pojačalo se samoinicijativno preseljavanje. Neke obitelji iz postradalih krajeva Like, Banije i Korduna, a ponajviše iz kotara Gračac, D. Lapac, Slunj, Ogulin itd. dolazile su u Ministarstvo kolonizacije u Beograd i prije početka kolonizacije i tražile su »hitnu pomoć i preseljenje u aktivnije krajeve Jugoslavije, naročito Vojvodinu.«⁴ Te su obitelji imale uredne dokumente i preporuke svojih narodnih odbora, ali Ministarstvo kolonizacije nije im, dakako, moglo odobriti kolonizaciju. Znaatan dio pak je odlazio u Vojvodinu i zaposjedao prazne kuće i zemlju. Raširenost i učestalost takvih pojava i u razdoblju provođenja kolonizacije narušavala je njezin planirani tok. Samovoljni kolonisti ometali su »regularne« koloniste i pridonosili i onako teškim uvjetima preseljavanja stanovništva, usmjeravanja u određena područja i dodjeljivanja kolonističkim obiteljima odgovarajućih kuća, zemlje i inventara. Stoga je intervenirao i predsjednik Glavne komisije za naseljavanje boraca u Vojvodinu, koji je 4. listopada 1945. godine poslao brzogav Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske u Zagreb: »Iz sreza plaškog i slunjskog kao i ostalih srezova stalno nam pristižu po pet šest do deset familija bez ikakvih uputa i obavještenja. Obustavite hitno svako samovoljno preseljavanje.«⁵ Samovoljni kolonisti priključivali su se na usputnim stanicama i organiziranim transportima. Osnovni način sprečavanja samovoljne kolonizacije bio je u prekidanju s praksom preseljenja kolonista samo s uputnim popisom. Svaka kolonistička obitelj trebala je dobiti posebnu dozvolu. To je zaključio i Agrarni savjet.⁶

Osim toga, kada je započelo i organizirano preseljavanje, neki kolonisti nisu željeli čekati prijevoz, već su se preseljavali sami. Tako je u Vojvodini bilo nekoliko kategorija naseljenika koji su došli mimo kolonističkih transporta. Neki su imali dozvole za naseljavanje, a neki su se naselili bez dozvola. No, većina je imala osnovne uvjete da te dozvole dobije. Smatralo se da je u Vojvodinu do kraja 1945. godine doselilo oko 2 000 takvih obitelji.⁷ Još krajem ožujka 1946. godine bilo je u pojedinim kolonističkim naseljima veći broj obitelji bez riješenih molba o naseljavanju. Npr. u Filipovu je bilo 119 takvih obitelji, u Bačkom Brestovcu 610, Krnjaji 71 i Čonoplji 135 obitelji.⁸ Do sredine studenoga 1946. godine predane su samo Predsjedništvu Narodne skupštine AP Vojvodine, odnosno Glavnoj komisiji za naseljavanje boraca u Vojvodini 1 292 molbe iz Hrvatske.⁹ Dakako, neki kolonisti predavali su molbe svojim-matičnim narodnim odborima, odnosno njihovim organima za provođenje agrarne reforme i kolonizacije i takvih je molba bilo, dakle,

⁴ AJ, 97, 4—39. Ministarstvo kolonizacije — Ministarstvu za Hrvatsku, Beograd, 6. VII. 1945.

⁵ AH, MPŠ, Brzogav D. Bjelice, Novi Sad, 4. X. 1945.

⁶ AJ, 97, 1—2, Zapisnik sa sjednice Agrarnog savjeta, Beograd, 5. X. 1945.

⁷ Kao bilj. 45.

⁸ AH, MPŠ, svež. 59. Glavna komisija za naseljavanje boraca u Vojvodini — Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske, Novi Sad, 27. III. 1946.

⁹ AJ, 97, 2—25. Glavna komisija za naseljavanje boraca u Vojvodini — Ministarstvu kolonizacije DFJ, Novi Sad, 16. XI. 1945.

mного više. Većina molba je pozitivno rješavana te je tako reguliran položaj tih obitelji.¹⁷

Prema tome, broj kolonističkih obitelji iz Hrvatske mnogo je veći od prikazanog preseljenja kolonističkim transportima. Po podacima Glavne komisije za naseljavanje boraca u Vojvodini na kraju 1946. godine 9 824 obitelji bile su iz Hrvatske.¹⁸ Naravno, jedan dio razlike u podacima o ostvarenoj kolonizaciji potječe i od neprecizno vođenih evidencija kolonizacije. No, može se reći da je krajem 1946. godine planirana savezna kolonizacija iz Hrvatske uglavnom bila ispunjena. Čini se čak da premašuje plan. No, postojalo je jedno stalno kretanje kolonista, tj. koloniziranje, ali i odustajanje od kolonizacije i poneko vraćanje već koloniziranih obitelji. Tako, sasvim točne podatke o broju koloniziranih obitelji i nije moguće uspostaviti.¹⁹

¹⁷ O problemu samovoljno koloniziranih obitelji iz Hrvatske u Vojvodinu zaio je stajalište i CK KPH koji u brzovaju od 6. II. 1946. za B. Neškovića kaže: »Mišljenja smo da koloniste iz Hrvatske koji su se svojevremeno naselili u Vojvodinu, a ne ispunjavaju zato uslove treba odmah vratiti u njihove rodne krajeve. U vezi s tim predlažemo da se formira jedna komisija od tri člana Partije. Drug Triša Pocrnić član OK Lika nalazi se u Vojvodini a iz okruga Karlovac i Banija poslat ćemo po jednog druga da se javi Oblasnom komitetu Vojvodine. Ova komisija će na licu mjesta utvrditi sve one koji ne ispunjavaju uslove za kolonizaciju i u zajednici sa tamošnjim organima povratiti ih u njihove krajeve. One koji ispunjavaju uslove zadržite kao koloniste« (A-IHRPH, CK SKH, kut. 13).

¹⁸ Kao bilj. 52.

¹⁹ Neke osnovne tendencije kolonizacije u Vojvodini iz svih federalnih jedinica Jugoslavije pokazuju tablice A, B i C. (Izvor za tablice vidi u bilj 52. Relativne odnose izračunao sam naknadno. U dokumentu nije posebno izdvojeno Kosovo već je očito uključeno u planiranu kolonizaciju iz Srbije.)

Tablica A.

OSTVARENJE SAVEZNE KOLONIZACIJE U 1945. GODINI

Federalna jedinica	Planirana kolonizacija obitelji		Preseljeno obitelji u 1945. god.	Udio % preseljenih obitelji u ukupnom preseljenju 1945. god.	Ostvarenje planiranog preseljenja u 1945. g. %
	Broj	%			
Bosna i Hercegovina	12 000	26,6	6 443	41,7	53,7
Crna Gora	7 000	15,5	3 029	19,6	43,3
Hrvatska	9 000	20,0	4 703	30,4	52,2
Makedonija	2 000	4,4	251	1,6	12,5
Slovenija	3 000	6,6	109	0,7	3,6
Srbija	6 000	13,3	768	4,9	12,8
Vojvodina	6 000	13,3	141	0,9	2,3
Jugoslavija 1945. g.	45 000	99,7	15 444	99,8	34,3

U 1947. godini kolonizacija je nastavljena, ali je bila mnogo manjih razmjera. Organizirano je i nekoliko kolonističkih transporta, pa je tako 7. svibnja 1947. preseljena s Korduna 91 obitelj, 20. svibnja 1947. iz Dalmacije 73 obitelji i 21. svibnja 1947. godine iz Like 122 obitelji. To su bili ujedno i posljednji kolonistički transporti. Ukupno su u proljeće 1947. godine kolo-

Tablica B.

OSTVARENJE SAVEZNE KOLONIZACIJE U 1946. GODINI

Federalna jedinica	Planirana kolonizacija obitelji		Preseljeno obitelji u 1946. g.	Udio (%) preseljenih obitelji u ukupnom preseljenju 1946. g.	Ostvarenje planiranog preseljenja u 1946. g. %
	Broj	%			
Bosna i Hercegovina	12 500	27,7	6 064	22,6	48,5
Crna Gora	7 000	15,5	3 356	12,5	48,0
Hrvatska	9 500	21,1	5 121	19,1	53,9
Makedonija	2 000	4,4	1 412	5,3	70,6
Slovenija	1 500	3,3	558	2,1	37,2
Srbija	6 500	14,4	4 507	16,8	69,3
Vojvodina	6 000	13,3	5 775	21,5	96,2
Jugoslavija 1946. g.	45 000	99,7	26 793	99,9	59,5

Tablica C.

OSTVARENJE SAVEZNE KOLONIZACIJE NA KRAJU 1946. G.

Federalna jedinica	Planirana kolonizacija obitelji		Preseljeno obitelji u 1946. g.	Udio (%) preseljenih obitelji u ukupnom preseljenju 1946. g.	Ostvarenje planiranog preseljenja u 1946. g. %
	Broj	%			
Bosna i Hercegovina	12 500	27,7	12 507	29,6	100,05
Crna Gora	7 000	15,5	6 385	15,1	91,27
Hrvatska	9 500	21,1	9 824	23,2	103,41
Makedonija	2 000	4,4	1 663	3,9	83,15
Slovenija	1 500	3,3	667	1,5	44,46
Srbija	6 500	14,4	5 275	12,5	81,15
Vojvodina	6 000	13,3	5 916	14,0	98,60
Jugoslavija na kraju 1946. godine	45 000	99,7	42 237	99,8	93,86

Podaci na tablicama A, B i C pokazuju da je prvi val kolonizacije krenuo iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Crne Gore. Te federalne jedinice već su do kraja 1945. godine ostvarile oko 50% planirane kolonizacije. Srbija, Slovenija, Makedonija i Vojvodina tek su simbolično sudjelovale u saveznoj kolonizaciji. Na kraju 1946. godine Hrvatska i Bosna i Hercegovina već su ispunile planove kolonizacije. Slično je bilo i s Crnom Gorom. Veliku kolonizaciju ostvarile su u 1946. godini Vojvodina, Srbija i Makedonija. Jedino Slovenija nije ni poslije smanjenja planiranog preseljenja ostvarila ni 50% planirane kvote. Slovenija je u 1946. godini još čuvala 900 mjesta za koloniste iz Slovenskog primorja, ali, iz raznih razloga, na početku 1947. godine odrekla se i tih mjesta. U cjelini, na kraju 1946. godine savezna kolonizacija je već uvelike izvršena (93,86% od planirane). Dakako, bilo je još nesređenih odnosa, vraćanja kolonista, revizije dodijeljene zemlje itd., ali u masovnijim razmjerima preseljenje seljaštva više nije organizirano ni iz Hrvatske ni iz ostalih federalnih jedinica Jugoslavije.

nističkim transportima i pojedinačno preseljene 353 obitelji.²⁶ Poslije, kolonističke obitelji sve se rjeđe i samo pojedinačno preseljavaju. Tako je bilo i u 1948. godini. Planirano koloniziranje novoizgrađenih naselja u Vojvodini u većim razmjerima nije ostvarivano. Zbog promjene političkih i općedruštvenih prilika tokom 1948. godine i kasnije zanimanje za kolonizaciju sve je više slabilo i može se zaključiti da je kolonizacija iz Hrvatske u Vojvodinu u svom osnovnom obliku završena 1946. godine, a u potpunosti 1948. godine.

3. KONACNI REZULTATI KOLONIZACIJE

Potpune rezultate kolonizacije iz Hrvatske, koja se provodila na temelju saveznog Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji nije sasvim jednostavno pokazati. Kolonizacija je bila buran proces u početnim uvjetima mirnodopskog organiziranja državne vlasti i oblikovanja novih društvenih struktura. Iako je kolonizacijom organizirano i planski preseljavano stanovništvo, bilo je i neplanskog, samovoljnog preseljenja ljudi, vraćanja preseljenih kolonističkih obitelji, administrativnih nesporazuma i nesređenih evidencija. Ponekad je administriranje ustupalo mjesto pred efikasnošću ostvarivanja zadataka.

Podatke o konačnim rezultatima kolonizacije iz Hrvatske nalazimo u evidencijama Glavne komisije za naseljavanje boraca u Vojvodini i Ministarstva poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske. Glavna komisija je registrirala sve prisutne kolonističke obitelji u Vojvodini po njihovoj republičkoj pripadnosti. Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske, odnosno njegov Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju evidentirao je prije svega preseljenje kolonističkih obitelji savezne kolonizacije sa, u njegovoj nadležnosti, uredno riješenim dokumentima. Stoga su moguće česte neusklađenosti podataka tih organa.

Po podacima Glavne komisije za naseljavanje boraca u Vojvodini ukupno je preseljeno iz Hrvatske u Vojvodinu 9 279 obitelji s 52 868 članova. Broj koloniziranih obitelji u pojedinim dijelovima Vojvodine dan je na tablici 7.²⁷

Tablica 7.

KOLONIZACIJA IZ HRVATSKE U VOJVODINU

Područje	Broj obitelji	Broj članova obitelji
Banat	398	2 105
Bačka	7 851	45 390
Srijem	1 030	5 373
Vojvodina	9 279	52 868

Navedeni podaci ne sadrže preseljenje kolonističkih obitelji iz Hrvatske u Baranju i hrvatski dio Srijema, koje je preseljenje ulazilo u saveznu kolonizaciju, ali očito uključuju kolonizaciju boraca invalida i boraca gardijskih jedinica u Srijem, napose u rumski, staropazovački i zemunski kotar.

²⁶ AJ, 97, 12—79. Izvještaj o radu i ostvarenju plana rada za mjesec svibanj 1947. Odjela za agrarnu reformu i kolonizaciju, Zagreb, 5. VI. 1947.

²⁷ V. Stipetić, n. dj., 442. Tablica 8.

Podaci Ministarstva poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske o saveznoj kolonizaciji navode 9 563 kolonizirane obitelji.²⁴ U to je uključena, dakako, kolonizacija Baranje i hrvatskog dijela Srijema, ali, čini se, nisu uključena sva preseljenja boraca invalida i demobiliziranih boraca gardijskih jedinica. Ta su preseljenja znatnim dijelom ostvarena uz neposrednu pomoć Jugoslavenske armije i za neka od njih, kao i za neka samovoljna, Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva nije izdalo rješenja niti ih registriralo u svojim evidencijama.

Međutim, u bitnom dijelu, tj. kolonizaciji iz Hrvatske u Bačku, i jedni i drugi podaci uglavnom su podudarni i svode se na približno 8 000 kolonističkih obitelji. To daje mogućnost za pretpostavku o kolonizaciji oko 10 000 do najviše 11 000 obitelji iz Hrvatske u Vojvodinu, Baranju i hrvatski dio Srijema, tj. na konfiscirane njemačke posjede koji su saveznim Zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji bili određeni za kolonizaciju. Naime, navedeni podaci Glavne komisije za naseljavanje boraca u Vojvodini ne sadrže podatke o kolonizaciji Baranje i hrvatskog dijela Srijema, dakle podatke za oko 1 500 kolonističkih obitelji. Podacima Ministarstva poljoprivrede i šumarstva nedostaju, čini se, potpuni rezultati kolonizacije boraca invalida, demobiliziranih pripadnika gardijskih jedinica i nekih samovoljno koloniziranih obitelji. Radi se najvjerojatnije o oko 1 000 obitelji koje su kolonizirane u rumskom, staropazovačkom i zemunskom kotaru. U oba se dakle slučaja vidi manjak od oko 1 000 do 1 500 kolonističkih obitelji. Prema tome, ukupan broj kolonističkih obitelji koje su iz Hrvatske kolonizirane po Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji bio bi između 10 500 i najviše 11 000 obitelji.²⁵

²⁴ A. Mihletić, n. dj., 24. i A. Mihletić je bio višegodišnji načelnik Odjela za agrarnu reformu i kolonizaciju Ministarstva poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske. Navedenu studiju napisao je za tadašnji Ekonomski institut NR Hrvatske.

²⁵ U kolonizaciji Vojvodine najviše su sudjelovale Bosna i Hercegovina i Hrvatska, a zatim Srbija, Crna Gora i Vojvodina. Za sudjelovanje Makedonije, a naročito Slovenije, može se reći da je bilo gotovo simbolično. Planirana kolonizacija uglavnom je i ostvarena. Čini se da su Bosna i Hercegovina, Srbija i Hrvatska ponešto premašile planove, a Crna Gora, Makedonija i Vojvodina te su planove ostvarile u najvećem dijelu. Jedino je Slovenija, poslije prvoga kolonizacijskog vala, u osnovi od kolonizacije odustala. Ostvarenje kolonizacije u Vojvodini prikazano je na tablici D.

Tablica D.

KOLONIZACIJA VOJVODINE

Federalna jedinica	Planirano preseljenje (kvota iz 1946. g.)	Preseljeno		Udio (%) u ukupnom preseljenju	Ostvarenje planiranog preseljenja (%)
		obitelji	članova obitelji		
Bosna i Hercegovina	12 500	13 534	85 754	32,51	108,27
Crna Gora	7 000	5 394	37 425	12,95	77,05
Hrvatska	9 500	9 279	52 868	22,28	97,67
Makedonija	2 000	1 678	10 352	4,03	83,90
Slovenija	1 500	363	1 670	0,87	24,20
Srbija	6 500	6 519	38 057	15,65	100,29
Vojvodina	6 000	4 862	20 480	11,67	81,03
Jugoslavija	45 000	41 629	246 606	99,96	92,51

(Izvor za tablicu: V. Stipetić, n. dj., 443, tablica 8. Podaci za Kosovo uključeni su u Srbiju. Zbrajanjem preseljenih obitelji iz federalnih jedinica dobija se 41 269

Podaci Ministarstva poljoprivrede i šumarstva sređeni su po okruzima, odnosno pojedinim područjima Hrvatske i tako omogućuju ustanovljenje regionalnih karakteristika i posebnosti kolonizacije. Tako razvrstani podaci i njihovi međusobni odnosi prikazani su na tablici 8.²⁴

Tablica 8.

PREGLED SAVEZNE KOLONIZACIJE IZ HRVATSKE

Područje	Odobreno molba za koloniza- ciju		Oduštalo od kolonizacije prije pre- seljenja		Preseljeno		Vratilo se nakon pre- seljenja		Koloni- zirano	
	obitelji									
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Banija	920	6,8	269	8,3	651	6,4	77	12,0	574	6,0
Dalmacija	2 837	21,1	850	26,4	1 987	19,5	30	4,9	1 957	20,5
Hrv. primorje	403	3,0	212	6,6	191	1,9	11	1,7	180	1,9
Hrv. zagorje	508	3,8	199	6,2	309	3,0	8	1,2	301	3,1
Kordun	3 722	27,7	834	25,9	2 888	28,3	263	41,1	2 625	27,4
Lika	4 668	34,8	683	21,2	3 985	39,0	211	32,9	3 774	39,4
Ostali	366	2,7	174	5,4	192	1,9	40	6,2	152	1,6
Hrvatska	13 424	99,9	3 221	100	10 203	100	640	99,9	9 563	99,9

Podaci pokazuju da je najviše mobla za kolonizaciju došlo iz Like, Korduna i Dalmacije. Istodobno te regije imale su i najviše odustalih i, dakako, preseljenih kolonističkih obitelji. Najviše kolonističkih obitelji koje su se vratile u stari kraj bilo je s Korduna, a zatim Like i Banije. Nešto drugačije odnose pokazuju navedeni podaci o kolonizaciji iz Hrvatske kada se razmatraju u granicama pojedinih područja. Prikazano je to na tablici 9.²⁵

obitelji, a ne 41 633 obitelji kako je naznačeno u citiranoj tablici. Relativne odnose naknadno sam izračunao, a izvor za kvote preseljenja vidi u bilj. 52.) Navedeni konačni rezultati kolonizacije Vojvodine za pojedine federalne jedinice ponešto se razlikuju, odnosno nisu u očekivanom skladu s već navedenim rezultatima kolonizacije na kraju 1946. godine. Napose je iskazan manji broj preseljenih obitelji iz Crne Gore, Slovenije i Vojvodine. Djelomice se objašnjenja mogu naći u oduštavanju od kolonizacije, tj. vraćanju već preseljenih obitelji, nepouzdanim evidencijama itd. No, to je zadaća posebnog istraživanja. Planirana savezna kolonizacija iz Hrvatske također je premašena, jer u navedenim podacima nije označena kolonizacija u Baranju i hrvatski dio Srijema. Inače, u literaturi ima podataka i o drugačijim konačnim rezultatima kolonizacije Vojvodine, npr. o naseljavanju 47 000 obitelji i od toga 50% u Bačku, 32% u Banat i 18% u Srijem (Usp. V. Đurić, n. dj., 3).

²⁴ Kao bilj. 92. Relativne odnose izračunao sam naknadno.

²⁵ Isto. Izračunato prema apsolutnim brojevima.

Tablica 9.

STRUKTURA OSTVARENJA KOLONIZACIJE IZ HRVATSKE

Područje	Udio (%) odustalih obitelji od kolonizacije (a), preseljenih obitelji (b), nakon preseljenja vraćenih (c) i u naseljeničkim mjestima ostalih (d) kolonističkih obitelji u ukupnom broju odobrenih molba po područjima			
	a	b	c	d
Banija	29,2	70,7	8,3	62,3
Dalmacija	29,9	70,0	1,0	68,9
Hrv. primorje	52,6	47,3	2,7	44,6
Hrv. zagorje	39,1	60,8	1,5	59,2
Kordun	22,4	77,5	7,0	70,5
Lika	14,6	85,3	4,5	80,8
Ostalo	47,6	52,4	10,9	41,5
Hrvatska	23,9	76,0	4,7	71,2

Podaci pokazuju da je bio relativno velik broj obitelji koje su od kolonizacije odustajale i prije preseljenja. Najviše je takvih pojava bilo u Hrvatskom primorju i Hrvatskom zagorju te u skupini ostala područja. U Hrvatskom primorju zanimanje za kolonizaciju bilo je uopće manje od očekivanog, a očito je da su obitelji koje su se i odlučile teško u kolonizaciju polazile. Primorci su uglavnom bili orijentirani na rad izvan poljoprivrede pa su tako i budućnost povezivali uz drugačije zamisli razvoja. U Zagoraca bila su, čini se, u znatnoj mjeri prisutna ranija negativna iskustva s kolonizacijom te su nastojali ostati, odnosno preseliti se što bliže Hrvatskom zagorju. U grupi ostalo obuhvaćeni su kotari (npr. u Slavoniji, Podravini, okolici Zagreba) u kojima su agrarni interesenti mogli svoje potrebe za zemljom do određene granice podmiriti i bez kolonizacije, odnosno gdje je postojala mogućnost i za drugačije zapošljavanje. Najmanje odustalih od kolonizacije bilo je u Lici, što se može povezati s veoma teškim položajem stanovništva Like u vrijeme organiziranja kolonizacije, a, čini se, i jednim općim oduševljenjem i opredjeljenjem za kolonizaciju. Uopće, veći je zanos za kolonizaciju postojao u krajevima gdje se pripremalo preseljenje gotovo čitavih sela, dakle većih međusobno povezanih cjelina, nego pri kolonizaciji samo pojedinih obitelji.

Najviše vraćenih kolonističkih obitelji u odnosu na odobrene molbe, a i u odnosu na preseljenje obitelji, bilo je s Banije i Korduna, a zatim Like i Hrvatskog primorja. Uzroci povratka već preseljenih kolonističkih obitelji bili su raznovrsni. U teškim poslijeratnim uvjetima kolonizacija je za seljaštvo u pasivnim područjima bila prilično često jedini način osiguranja hrane i otvaranja životne perspektive. Masovni odaziv za kolonizaciju ponekad je poticala i priča o potpuno uređenim i opskrbljenim naseljeničkim mjestima. U stvarnosti su prilike ipak bile mnogo teže i u novim naseljima kolonisti su se morali priviknuti na sve — klimu, pejisaž, poljoprivredne kulture, način prehrane i ostalo. Inače, povratak kolonističkih obitelji uzrokovali su, prema izjavama kolonista, većinom zdravstveni razlozi. Neke obitelji vraćale su se i stoga što su smatrale da u starom kraju imaju kvalitetnije imanje. Neke pak obitelji, bez odraslih muških članova, lakše su u matičnim mjestima ostvarivale socijalna i razna druga prava. Bilo je, naravno, i spekulacija, tj. težnja za zadržavanjem starog i novog posjeda. U mnogo sluča-

jeva dolazilo je i do razdvajanja dotada jedinstvenih domaćinstava. Neopravdani povratci kolonističkih obitelji nastojalo se spriječiti. Obitelji koje nisu imale opravdane razloge nisu dobivale putne karte, a morale su platiti hranu i sve ostalo čime su se u toku boravka koristile. Dakako, te obitelji izgubile su i pravo na kolonističke posjede.⁸ Značajno je, međutim, da povratak kolonističkih obitelji nije narušavao osnovne tendencije kolonizacije. Većina preseljenih obitelji zadržala se u novim krajevima i prevladala je krize privikavanja na novu sredinu.

Kolonisti iz Hrvatske naseljavali su u Vojvodini naselja uglavnom u skladu s planiranim rasporedom. Neka su se odstupanja ipak dogodila i u broju naseljenih kolonističkih obitelji u pojedinim mjestima i u odnosu na okruge i područja iz kojih su dolazile kolonističke obitelji. Naseljavanje je, naravno, većinom ovisilo o prilikama na terenu, tj. o broju i osposobljenosti kuća, njihovoj pripremljenosti i opremljenosti za prihvat kolonista. Bilo je slučajeva da su samovoljni kolonisti zauzeli kvalitetnije kuće pa se, ponekad privremeno a nekad i stalno, moralo mijenjati mjesto naseljavanja. Događalo se također da su se kolonisti zaustavili u naseljima koja im nisu bila određena, a poslije su ih odbijali napustiti. Kolonisti iz Hrvatske, u odnosu na plan kolonizacije, nisu naselili Kruševlje, Gakovo, Bezdan, Bački Breg, Stapar i Svilojevo, ali su zato naselili Apatin i Prigrivicu kojih nije bilo u prvobitnim planovima. Mnogo manje od planiranog bilo je naseljavanje u Sontu i mjestu Somboru. Do izmjena je zatim došlo u Čonoplji koju su trebali naseliti kolonističke obitelji iz Like, a naselili su je kolonisti s Korduna. Mjesto Kolut bilo je namijenjeno kolonistima iz Gorskog kotara, a naseljeno je kolonistima iz Like. U Prigrivicu su trebali doći Ličani i Kordunaši, a došli su Ličani i Banijci. U Sontu, namijenjenu kolonistima iz Like, smjestili su se kolonisti iz Gorskog kotara. Prema tome, glavna mjesta naseljavanja u Vojvodini, odnosno u Bačkoj u koju je došao glavni kolonistički val iz Hrvatske, bila su Stanišić i Riđica za koloniste iz Dalmacije; Krnjaja, Čonoplja, Bajmok, Sonta i Sombor za kolonističke obitelji iz Gorskog kotara i s Korduna; Brestovac, Apatin, Filipovo, Kolut i Doroslovo za koloniste iz Like te Prigrivica za koloniste s Banije i iz Like. Manji broj kolonističkih obitelji naseljen je i u ostalim mjestima i dijelovima Vojvodine.⁹ Inače, najviše kolonista iz Hrvatske potjecao je iz kotara Titova Korenica, Gračac, Donji Lapac, Otočac, Gospić i Udbina u Lici; iz kotara Knin, Šibenik, Sinj, Split, Zadar, Benkovac u Dalmaciji te iz kotara Ogulin, Plaški, Slunj, Vrginmost, Glina, Dvor na Uni u Gorskom kotaru, na Kordunu i Baniji.¹⁰

Dakako, uspjeh kolonizacije ovisio je o brzini stvaranja nužnih uvjeta normalnog života u mjestima naseljavanja. U prvom redu to je zahtijevalo postojanje odgovarajućih objekata za stanovanje, dakle kuća, očuvanih ili ne suviše oštećenih. Manje popravke, ostakljivanje prozora, popravak i ume-

⁸ AJ, 97, 9—60. Glavna komisija za naseljavanje boraca u Vojvodini — Komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju pri vladi FNRL, Novi Sad, 9. III. 1946.

⁹ AJ, 97, 9—62. Izkaz brojnog stanja kolonista u Vojvodini 1. VII. 1946. V. Stipetić, n. dj., 443, tablica 8. navodi kotare u koje su se naselili kolonisti. Uz već navedena mjesta, koja se uglavnom nalaze u kotarima Sombor i Odžaci, kolonisti iz Hrvatske su značajnije naselili još kotare Kula (381 obitelj), Novi Sad (155 obitelji) i Subotica (364 obitelji) u Bačkoj. U Banatu je najviše naseljenih obitelji iz Hrvatske bilo u kotaru Vršac (106 obitelji), a u Srijemu u kotarima Zemun (282 obitelji), Stara Pazova (381 obitelj) i Ruma (326 obitelji).

¹⁰ Usp. V. Đurić, n. dj., 30, 50, 65, 74, 89.

tanje vrata i slično činili su sami kolonisti. No, osim kuća kolonistima je trebao namještaj, posteljina, hrana itd. Prema utvrđenim programima raspodjeljivalo se kolonistima na svakih 100 obitelji 70 zimskih kaputa, 40 običnih kaputa, 70 hlača, 60 prsluka, 160 košulja, 130 gaća, 100 pari čarapa, 50 šešira za muškarce. Za žene je bilo 500 prsluka, 200 košulja, 200 suknji, 100 haljina, 50 pari čarapa, 50 gaćica, 200 marama, 200 bluza, 40 pari cipela. Za djecu se dijelilo po 6 zimskih kaputa, 80 odijela ili haljinica, 10 malih kaputa, 10 čakšira, 5 bluza, 38 kapa, 8 pari cipela i 100 košulja. Naravno, zalihe odjeće nisu bile iscrpne; bilo je odjeće za svega 24 000 obitelji.⁸⁷ U takvim uvjetima ni raspodjela nije uvijek bila do kraja dosljedna, a odjeću su uglavnom dobili kolonisti u 1945. godini. Od namještaja i sličnih stvari kolonistička obitelj imala je pravo na dva kreveta, jednu slamaricu, dva jastuka, četiri stolice, dvije ponjave, jedan lonac, jednu šerpu, četiri tanjura te jednu vandlu ili činiju.⁸⁸ Veliku pomoć dobili su kolonisti u hrani. U toku zime 1945/46. i prve polovice 1946. godine (do žetve) utrošeno je tako 13 420 tona pšenice, preko 25 000 tona kukuruza i 2 257 tona krumpira.⁸⁹ U cjelini činili su se veliki naponi kako bi se osigurale osnovne potrebe kolonista, a pravedna raspodjela za život nužnih stvari i hrane bila je izuzetno važna. Bila je to jedna od osnovnih zadaća uspostavljenih organa vlasti i političkih organizacija u naseljeničkim mjestima.

U početku je život u naseljeničkim mjestima uvelike bio organiziran u zajedništvu. Osnivane su zidarske i stolarske ekipe koje su radile na osposobljavanju kuća, zatim zadrudne radionice krojača i cipelara i ostalih zanatlija. Organizirana je i zajednička prehrana kolonističkih obitelji, a poslije su kolonisti dobivali masnoće, odnosno svinje i perad i nužne količine žitarica te su sami pripremali hranu. Krupna je stoka bila također zajednička i dijelila se tek po završetku naseljavanja pojedinih mjesta. Kolonistima je trebalo osigurati i ogrjevno drvo, a zatim i novčane kredite jer neki nisu imali novaca ni za kupovinu novina i duhana. Odmah po naseljavanju kolonisti su sudjelovali u poljoprivrednim radovima. U jesen 1945. godine brali su kukuruze i vadili šećernu repu, a zatim su obavljali sve ostale potrebne poljske radove. Kolonisti u 1946. godini morali su preuzeti brigu o već zasijanim usjevima.⁹⁰

Kolonizacija Vojvodine imala je ekonomsko, političko i socijalno značenje. Iz Hrvatske je najviše kolonističkih obitelji bilo iz agrarno prenapučenih i izrazito pasivnih krajeva Like, Korduna i Dalmacije. Ni u razdobljima prije kolonizacije stanovništvo tih krajeva nije lako osiguravalo temeljne životne uvjete. Emigracija, nezaposlenost, nedovoljna ishranjenost, velika se-

⁸⁷ Kao bilj. 45.

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ Kao bilj. 52.

⁹⁰ Život kolonista iz Hrvatske u mjestima naseljavanja razmatra V. Đurić, n. dj. Težište je stavio na položaj i sudbinu kolonističkih obitelji, a napose prirodni priraštaj, bračne odnose, kulturno-prosvjetne prilike, promjene u prehrani, nošnja-ma, zdravstvenom stanju naseljenika, uključivanju u novi privredni život itd. u mjestima Bački Gračac (Filipovo), Kljajićevo (Krnjaja), Conoplja, Stanišić i Ridica. Radi se, dakle, o središnjim mjestima naseljavanja iz Hrvatske, ujedno centrima naseljavanja iz Like, Korduna i Dalmacije. Studija daje cjelovit uvid u život kolonista do sredine 50-ih godina i nužna je podloga za proučavanje položaja kolonista u novim sredinama. Usp. i Petar Grahovac, »20 godina agrarne reforme u Jugoslaviji«, *Ekonomika poljoprivrede*, 3/1966, 186—202.

ljačka zaduženost itd. bila su obilježja života tamošnjeg stanovništva, napose seljaštva.¹²² Ratom, teškim razaranjima, prekidom komunikacijskih veza, posebno saobraćajnih, životni uvjeti tih krajeva znatno su pogoršani. Po završetku rata i oslobođenju morala su se tražiti rješenja za neposredne životne probleme stanovništva, tj. osigurati osnovni smještaj i spasiti ljude od gladi, ali je trebalo otvoriti i perspektivu dugoročnog napretka i razvoja, tj. uključiti stanovništvo u produktivnu proizvodnju. U uvjetima postojanja slobodne zemlje u Vojvodini i Slavoniji a suviška stanovništva u pasivnim krajevima kolonizacija je bila pogodno rješenje. Kolonizacija je rješavala pitanje stanovanja i prehrane obitelji i istodobno je osigurala potpunije iskorištavanje napuštene, slobodne zemlje. Dakako, neposredni ekonomski rezultati kolonizacije, poglavito postizanje ranije ostvarivanih prinosa, nisu odmah mogli biti postignuti. Naime, obradu zemlje započeli su ljudi nenaviknuti na rad u uvjetima u kojima su se našli pa je stoga i pad proizvodnje i prinosa, tj. uopće nazadovanje ekonomskih rezultata privređivanja bilo neizbježno. No, i to je bilo bolje nego da je zemlja ostala neobrađena bez ikakvih prinosa, a ljudi nezbrinuti i gladni. Osim toga, kolonizacija je omogućila da se ljudi iz pasivnih krajeva dugoročno uključe u aktivnije privređivanje, tj. da nakon razdoblja prilagođavanja ostvare iste, pa i bolje rezultate od prijašnjih. Naravno, uključivanje u bilo koju novu, aktivniju, proizvodnju nepripremljenih ljudi zahtijeva određeno vrijeme prilagođavanja. Prema tome, može se zaključiti da su neposredni negativni ekonomski rezultati kolonizacije bili »nesrazmerno mali i vremenski ograničeni« u odnosu na preimućstva koja su kolonizacijom postignuta.¹²³

Kolonizacija je zakonski utemeljena i započeta prije izbora za Ustavotvornu skupštinu FNR Jugoslavije. Nova, narodna, vlast bila je tako u prilici i mogućnosti da na djelu pokaže principijelnost i dosljednost svojih programa, ideja i akcija, da učvršćuje vezu s narodnim masama. Budući da su kolonizirane ponajprije boratke obitelji, dakle osobe koje su već u teškim ratnim prilikama pokazale svoje opredjeljenje za revolucionarne promjene društva i društvenih odnosa, to je značilo, u naseljeničkim krajevima na konfisciranim njemačkim posjedima, stvaranje čvrstih jezgra nove vlasti.

Kolonizacija je na razne načine obilježavala osobne živote velikog broja ljudi. Omogućila je ispoljavanje revolucionarnog poleta i zanosa, ali je također značila i raskid s dugogodišnjom tradicijom, običajima i ustaljenim oblicima života. Kolonizacijom su ostvarivani uvjeti za nove proizvodne i osobne odnose. U jednom veoma kratkom razdoblju, u svega šest mjeseci, deseci tisuća obitelji krenule su iz raznih dijelova Jugoslavije u Vojvodinu. Iz Hrvatske je preseljeno oko deset tisuća obitelji. Sve obitelji u cjelini i članovi obitelji kao pojedinci doživljavali su veličinu, radost, a ponekad i traume, stvaranja novog u osobnom i zajedničkom životu. Prema tome, u doba kada je provedena, kolonizacija je bila prvorazredni društveni događaj.

¹²² Usp. M. Maticka, »Odras privredne krize (1929—1935) na položaj seljaštva u Hrvatskoj«, *Radovi IHP*, 8/1976, 277—354.

¹²³ T. Vlaškalić, n. dj., 144.

MARIJAN MATICKA

THE PARTICIPATION OF CROATIA IN THE FEDERAL COLONIZATION 1945—1948.

Summary

Agrarian reform and colonization in Yugoslavia between 1945 and 1948 were developments of great social significance. The aspects of their influence mirrored themselves in the economic, social, political, cultural and other spheres of social life. The carrying out of agrarian reform and of colonization was interrelated. This paper deals with a part of these complex issues that concerns the participation of Croatian population in the so-called federal colonization, i.e. the translocation of population from all parts of Yugoslavia to Banat, Bačka, Srijem and Baranja. The paper consists of three parts and an introduction.

In the introduction the main circumstances which surrounded the colonization are being outlined. The author especially points out to certain elements of preparations for the colonization and agrarian reform before the end of the National Liberation Struggle, and in the first place to the relation towards the deserted land and its cultivation, ownership of the land, etc.

In the first part under the title »Legal basis, executive institutions and the procedure of approval of colonization« the author presents the Law on agrarian reform and colonization which was passed by the Provisional People's Assembly of the Democratic Federative Yugoslavia on August 23, 1945. He analyses the articles of the law in which the subject matter of colonization has been worked out in detail and concludes that the law provides a rather elaborate basis for the carrying out of the colonization. The priority, or rather, the exclusive right to colonization has been awarded to the fighters of the Yugoslav Army, their families and the victims of the fascist terror. The author further analyses other significant regulations relating to colonization and then proceeds to describe the structure of institutions for its execution. Also, he lays out the procedure of approval for the colonization from the act of submitting the application by the candidates to the final decision approving the translocation.

In the second part of the paper under the title »Plans and the Rhythm of Execution of the Colonization« the author points out to the numerical breakdown of planned colonistic families according to federal units. Croatia initially won the right to colonize 9000 families out of the projected total of 45000 families. The author further elaborates on the criteria for distribution, interest for colonization and the breakdown of the planned number of colonistic families after the regions in Croatia. He further describes the organization itself, the conditions of the transfer of colonistic families, and demon-

strates, in several tables, the rhythm of colonization in the period between the first dispatch of colonists from the Titova Korenica county on September 27, 1945 until the end of 1946. The tables represent the numbers of translocated families by the months, the number of members of the families, the portion of translocated families in the overall plan for colonization from Croatia, the conditions of the colonization, i.e. the number of transports, carriages and the like. The author also demonstrates the degree of realization of the planned colonization in the various regions of Croatia. Of course, the specific elements of the colonization from Croatia are also analysed and the author concludes that nearly 50 % of the planned colonization was realized already until the end of 1945 and that by the end of 1946 the colonization was mainly completed. Several smaller colonistic transports were also organized in 1947 but in this later phase the colonistic families moved seldom and mostly individually. Consequently, the federal colonization from Croatia which in the largest part went to Vojvodina and to a smaller extent to Baranja and parts of Srijem belonging to Croatia was finished in the main by the end of 1946 and definitely terminated in 1948.

In the third part under the title »Final Results of the Colonization« the author summarizes the available data on translocated colonists from Croatia. He establishes that between 10500 and 11000 families were colonized. He further points out to some regional characteristics of colonization and concludes that the greatest part of colonists came from Lika, Kordun and Dalmatia. The greatest number of withdrawals from colonization before the translocation was in Dalmatia and the greatest number of colonist families which returned to their original territory were from Kordun. The colonists from Croatia settled down mostly in accordance with the planned distribution, and, except in parts of Baranja and the Croatian part of Srijem, settled mostly in Bačka (the region of Vojvodina) in the localities: Stanišić, Ridica, Krnjaja (Kljajićevo), Conoplja, Kolut, Bajmok, Sombor, Brestovac, Apatin, Filipovo (Bački Gračac) and Prigrevica.

Finally, the author presents some data on the conditions in which the life of colonists was organized in these localities and evaluates the significance of colonization from the point of view of political, economic and social development. He concludes that the colonization in the time when it was conducted, was an event of prime importance that changed both the personal and social relations of people and the environments that were involved in it.